

VILNIAUS UNIVERSITETAS
FILOLOGIJOS FAKULTETAS
LITERATŪROS, KULTŪROS IR VERTIMO TYRIMŲ INSTITUTAS

Deimantė Skirelytė

**Semiotiniai poezijos vertimo aspektai: Louise'ės Glück
poezijos rinkinio „Laukinis vilkdalgis“ atvejis**

Magistro darbas

Semiotikos studijų programa

Darbo vadovas: asist. dr. Paulius Jevsejevas

Vilnius, 2022

Anotacija

Semiotika ir vertimas yra dvi tarpdisciplininės mokslo šakos, kurios gali pasitarnauti viena kitos praktikose. Bene daugiausiai mokslinių nesutarimų kelia poezijos vertimas, kuris dėl savo itin koncentruotų formos ir turinio apsunkina meninio teksto informacijos perkėlimą į kitą natūraliąją kalbą. Šiame darbe yra siūloma pasitelkti semiotines sampratas ir analizės instrumentus, kaip metodą nagrinėti vertimo rezultatui, t. y. reikšmių perkėlimui, ir kartu kaip būdą palengvinti vertimo procesą. Šio darbo analizės objektas – Louise'ės Glück poezijos rinkinys *Laukinis vilkdalgis*, kurį į lietuvių kalbą išvertė Marius Burokas ir Dominykas Norkūnas. Šio rinkinio literatūrinė kritika parodė, kad nėra vienareikšmio sutarimo dėl rinkinyje vyraujančių kalbėtojų, tad šiame darbe lyginamuoju principu analizuojamas būtent sakymo reprezentavimas tekstuose originalo ir vertimo kalbomis. Skaitant horizontaliai, analizei pasirinkti geriausiai sakymo reprezentavimo problemą iliustruojantys eilėraščiai. Įvardžių, gramatinių kategorijų ir žiūros taškų analizei pasitelkiami prancūziškosios semiotikos mokyklos instrumentai, kurie leidžia nustatyti ir palyginti reikšmines izotopijas bei aktantinių vaidmenų pasiskirstymą. Paskirų figūrų vertimui įvertinti pasitelkiama Öztürk Kasar suformuota Designifikacijos sistematika. Reikšmių (ne)perkėlimo bei pridėjimo interpretacijai pasitarnauja Jurijaus Lotmano kultūros teorija, kuri leidžia kelti kultūrologines prielaidas apie vertėjų pasirinktas vertimo strategijas. Vertimų analizė atskleidė, kad verstiniame tekste išlaikyti kalbančiojo subjekto neapibrėžtumą vertėjams pavyko tik iš dalies – neretai vertimuose išlaikoma tik viena iš keleto originaliame tekste esančių potencialių izotopijų.

Raktiniai žodžiai: semiotika, poezijos vertimas, sakymo reprezentavimas, izotopija, Designifikacijos sistematika, Louise Glück.

TURINYS

ĮVADAS	4
LOUISE'ÈS GLÜCK <i>LAUKINIS VILKDALGIS</i>	7
Rinkinio vertimas į lietuvių kalbą	8
VERTIMAS IR SEMIOTIKA	9
Vertimas Lotmano semiotikoje	10
<i>Poezijos vertimo mokyklos</i>	12
Vertimas ir prancūziškoji semiotikos mokykla	13
<i>Sakymas</i>	17
RINKINIO VERTIMO ANALIZĖ	21
„Aušrinė” ir „Vakarinė”: kreipiniai anapus	22
Sakytųjų gausa gėlynuose	26
Moters žvilgsnis	34
<i>THE WILD IRIS IR LAUKINIS VILKDALGIS</i>	39
IŠVADOS	40
ŠALTINIAI.....	42
Summary	46

IVADAS

Semiotika ir vertimo studijos – tai dvi mokslo šakos, besidalijančios panašia raidos istorija ir gebančios peržengti įvairių disciplinų ribas¹. Amerikietiškosios semiotikos mokyklos pradininko C. S. Peirce'o bei Ferdinand'u de Saussure'u sekusio strukturalisto Romano Jakobsono pasiūlytos idėjos iki šių dienų mokslininkų yra laikomos vienomis svarbiausių vertimo teorijose². Šios dvi palyginus dar visai neseniai institucionalizuotos disciplinos turi nemažai bendrų taškų ir gali pasitarnauti viena kitos praktikose.

Žodžio *vertimas* etimologija nurodo į veiksmą, kuriuo kažkas yra pakeičiamas, apmainomas, padaromas kitokiu, iš išorinio tampa vidiniu³. Anglų kalboje žodis *translate* kilo iš lot. *translatus* „atneštas/perneštas (iš kitur)“⁴. Kitaip sakant, vertimas, kaip praktika, buvo ir yra suprantamas kaip kito, svetimo, nepažįstamo įtraukimas į savą ar pavertimas savu. Vertimais užsiimama jau tūkstančius metų – pirmieji dvikalbiai įrašai datuojami net IV-tuoju amžiumi prieš mūsų erą⁵, o pirmasis verstinis meninis tekstas – maždaug 2000 metų prieš mūsų erą⁶. Pastarasis buvo šumerų eilėraštis išverstas į kitas Azijos kalbas.

Meniniai tekstai yra produktyvesni kultūros saugotojai nei dalykiniai tekstai. Nenuostabu, kad būtent jie visais laikais buvo vienu iš būdu pažinti kitas, svetimas kultūras bei jų atstovus. Pasak Lawrence Venuti, pramanų (fikcinė) literatūra yra labiausiai verčiamas meninio teksto žanras⁷. Tai iš dalies yra suprantama – nors verčiant šio literatūros žanro tekstus ir susiduriama su keblumais (realijų, intertekstų, kalambūrų, tikrinių daiktavardžių vertimas ir pan.) ir neišverčiamumo problema, tačiau jiems įveikti ar bent

¹ Renée Desjardins, „Semiotics”, in: Routledge Encyclopedia of Translation Studies, (ed.) M. Baker & G. Sladana, London and New York: Routledge, 2020, p. 518.

² *ibid.*, p. 519-20.

³ <https://www.lietuviuzodynas.lt/zodynas/Versti> (žiūrėta 2022-01-05)

⁴ https://www.etymonline.com/word/translate#etymonline_v_16887 (žiūrėta 2022-01-05)

⁵ Louise G. Kelly, „History of Translation”, in: *Concise History of the Language Sciences: from the Sumerians to the Cognitivists*, (ed.) E. F. K. Koerner & R. E. Asher, Oxford: Pergamon, 1995, p. 419.

⁶ <https://www.kwintessential.co.uk/blog/general-interest/the-history-of-translation> (žiūrėta 2022-01-09)

⁷ Lawrence Venuti, *The Translator's Invisibility: A History of Translation*, London and New York: Routledge, 1995, p. 2.

dalinai išspręsti vertimo teorijos siūlo nemažai strategijų, pavyzdžiui, į meninį tekstą įsiterpiantis komentavimas pačiame tekste, skliaustose ar išnašose.

Poezijos vertimas, kita vertus, yra itin komplikuoatas. Ypatinga forma ir jos santykis su turiniu, koncentruotas informacijos kiekis meninių tekstų vertėjams visuomet buvo iššūkis – Jakobsonas teigė, kad poezija pagal savo apibrėžimą negali būti verčiama, įmanomas tik kūrybingas perkėlimas⁸, Robertas Frostas – kad poezija yra tai, kas yra praleidžiama jos vertime⁹, Lionginas Pažūsis – kad poezija nėra nei išverčiama, nei neišverčiama¹⁰, Tomas Venclova – kad išversti poeziją įmanoma, bet geras jos vertimas yra visiškai naujas eilėraštis, tačiau keliantis „tokį patį įspūdį“ ir „kreipiantis sąmonę ta pačia linkme“¹¹. Kitaip tariant, poezijos (iš)verčiamumo klausimu nėra vieningos mokslininkų nuomonės. Prozos vertimuose naudojamos strategijos irgi mažai tegali pasitarnauti – papildomi vertėjo komentarai pačiuose tekstuose arba potekstėse suardytų ypatingą poetinio teksto struktūrą.

Darbo aktualumas. Nors ir rečiau nei proza, poezija nuolat yra verčiama. Semiotika pasiūlo būdų kaip skaityti konkrečius tekstus, tad semiotiniai metodai gali labai pasitarnauti tiek skaitant ir interpretuojant originalų meno kūrinį, tiek kaip priemonė vertimams įvertinti.

Tikslas. Šio darbo tikslas yra naudojantis semiotikos instrumentais įvertinti verstinio teksto reikšminius pokyčius ir pabandyti nustatyti, kokia yra verstinio teksto padėtis originalo atžvilgiu, aprašyti, kas yra verstinis tekstas apskritai.

Analizės objektas. Šiame darbe bus analizuojami Louise'ės Glück rinktinės „Laukinis vilkdalgis“¹² eilėraščiai. Šią rinktinę iš anglų k. į lietuvių k. išvertė Marius Burokas ir

⁸ Roman Jakobson, „On Linguistic Aspects of Translation“, in: *On Translation*, (ed.) R. A. Brower, Cambridge and Massachusetts: Harvard University Press, 1959, p. 238.

⁹ Peter Robinson, *Poetry and Translation: The Art of the Impossible*, Liverpool: Liverpool University Press, 2010, p. 23.

¹⁰ Lionginas Pažūsis, „Poezija yra ir išverčiama, ir neišverčiama“, interviu su dr. Deimante Veličkienė, *Metai*, Nr. 10, 2016, <https://www.zurnalasmetai.lt/?p=1389>.

¹¹ Tomas Venclova, „Agnostikas su tikėjimo potencialu. Poetas Tomas Venclova atsako į rašytojos Jurgos Ivanauskaitės klausimus“, *Šiaurės Atėnai*, 2005 m. kovas, <http://www.tekstai.lt/tekstai-apie-tekstus/108-v/2493-agnostikas-su-tikejimo-potencialu-poetas-tomas-venclova-atsako-i-rasytojos-jurgos-ivanauskaites-klausimus>

¹² Louise Glück, *Laukinis vilkdalgis*, iš anglų k. vertė Marius Burokas ir Dominykas Norkūnas, Vilnius: Baltos lankos, 2021.

Dominykas Norkūnas. Analizėje nėra siekiama aprašyti visus eilėraščius atskirai, o veikiau apibendrinti skirtingas vertimo strategijas, kurių ėmėsi vertėjai.

Uždaviniai. Šiame darbe bus siekiama įvykdyti šiuos uždavinius:

1. Apžvelgti semiotinių mokyklų indėlį, susijusį su meninio teksto vertimu, į vertimo studijų teorijas.
2. Naudojantis prancūziškosios semiotikos siūlomais konceptais ir instrumentais, palyginti, kaip *Laukinio vilkdalgio* vertimuose į lietuvių kalbą perteikiamos originalams būdingos nevienareikšmės sakytojų reprezentacijos, kokios reikšmės ir reikšminės įtampos yra praleidžiamos, išlaikomos arba pridedamos.
3. Naudojantis kultūrinės semiotikos sampratomis, interpretuoti gautus lyginamosios analizės rezultatus.

Darbo metodika. Kadangi verstinio teksto ypatybės galima atskleisti tik lyginant su originalu, tai šiame darbe bus analizuojamos abi vieno eilėraščio versijos lygiagrečiai – tiek originali, tiek verstinė. Analizės pagrindą sudarys kiekybinis ir kokybinis tyrimai. Pirmiausia originaliuose ir vertimo tekstuose lygiagrečiai bus ieškoma nuorodų į kalbantįjį subjektą – asmeninių įvardžių, gramatinių giminės nuorodų, leksinių elementų, kurie gali nurodyti kalbančiojo subjekto galios padėtį jo sakymo adresato atžvilgiu. Tuomet naudojantis Greimo semiotikos instrumentais bus nagrinėjami reikšminių santykių ryšiai – nustatomos vyraujančios izotopijos bei aktantinių vaidmenų pasiskirstymai. Galiausiai, pasitelkiant Lotmano kultūros semiotikos siūlomas sampratas, bus bandoma interpretuoti, vertėjų pasirinktų vertimo strategijų priežastis ir pasirinkimus.

LOUISE'ĖS GLÜCK LAUKINIS VILKDALGIS

Amerikiečių poetės ir eseistės Louise'ės Glück eilėraščių rinktinė *Laukinis vilkdalgis* (*The Wild Iris*) išleista 1992 metais ir po metų apdovanota Pulitzerio premija. Praėjus dar daugiau nei dviems dešimtmečiams, 2020 metais Glück buvo apdovanota Nobelio literatūros premija už „nepakartojamą poetinį balsą, kuris atšiauriu grožiu individualų buvimą paverčia universaliu“¹³. Glück kūryboje vyrauja aistros, alkio, traumos, išlikimo, gamtos, dvasiškumo temos, nesvetimos ir autobiografinės detalės, intertekstinės nuorodos į mitologiją, komentavimas¹⁴. Visgi *Laukinis vilkdalgis* literatūros kritikų dėmesio daugiau susilaukė ne dėl plėtojamų temų, o dėl ypatingo lyrinio subjekto. Danielis Morrisas, prisitraukdamas autorės biografiją, teigė, kad *Laukiniame vilkdalgyje* gėlių balsu prabyla ar iš jų pozicijos kalba miręs autorės tėvas, kaip kad prieš tai išleistame rinkinyje *Ararat* (išleistame 1990 m.) kalbėjo mirusi poetės sesuo, o lyrinio subjekto atsigręžimas į gamtą ir jos tyrinėjimas religinėje perspektyvoje tampa gedulo išraiška¹⁵. Linda Gregson pateikė tokią eilėraščių rinkinyje kalbančiųjų tipologiją:

1. kalbantysis yra žmogus, o jo adresatas – dieviškoji instancija;
2. kalbantieji yra augalai, kuriuos prižiūri žmogus;
3. kalbantysis yra dieviškoji instancija¹⁶.

Jai antrina ir knygos apžvalgą atlikusi Stephanie Burt, kuri teigia, kad gėlės kalba eilėraščiuose pavadintuose jų vardais, eilėraščiuose pavadintuose „Aušrinė“ ir „Vakarinė“ Glück kreipiasi į kūrėją-Dieva, o kūrėjas-Dievas atsako jai eilėraščiuose pavadintuose oro ar sezono pavadinimais¹⁷. Willardas Spiegelmanas visgi pastebi, kad kai kuriuose eilėraščiuose nei kalbantieji, nei jų adresatai negali būti tiksliai įvardijami, nes vartojami įvardžiai nenurodo į

¹³ <https://www.nobelprize.org/prizes/literature/2020/gluck/facts/> (žiūrėta 2022-04-20)

¹⁴ Daniel Morris, *The Poetry of Louise Glück: A Thematic Introduction*, Columbia and London: University of Missouri Press, 2006, p. 2-3.

¹⁵ *ibid.*, p. 189-190.

¹⁶ Linda Gregson, „The Sower against Gardens“, *The Kenyon Review*, Vol. 23, No. 1, 2001, p. 116.

¹⁷ Stephanie Burt, „The Nervous Rose“, *Times Literary Supplement*: <https://www.the-tls.co.uk/articles/wild-iris-louise-gluck-book-review/> (žiūrėta 2022-05-10).

vieną aiškiają instanciją, balsai susilieja, tad atrodo, kad visi kalbantieji išreiškia save vienodai ¹⁸. Literatūros kritikoje randamos tokios skirtingos interpretacijos patvirtina šio rinkinio unikalumą bei neabejotiną kompleksiskumą ir, kita vertus, komplikuoja jo potencialų vertimą į kitą kalbą.

Rinkinio vertimas į lietuvių kalbą

Praėjus beveik trims dešimtmečiams nuo jo išleidimo, 2021 metais, į lietuvių kalbą *Laukinis vilkdalgis* buvo išverstas dviejų lietuvių poetų ir vertėjų. Pirmasis iš jų yra Marius Burokas – apdovanotas poetas, literatūros kritikas, vertėjas, iš anglų kalbos į lietuvių išvertęs nemažais JAV, Kanados ir Australijos poetų kūrybos, pavyzdžiui William Carlos Williamso, Margaret Atwood, Walto Whitmano ir kitų ¹⁹. Antrasis – Dominykas Norkūnas – laikomas vienu produktyviausių jaunųjų vertėjų ir verčiantis iš anglų, vokiečių, latvių, rusų, olandų ir jidiš kalbų ²⁰. Rimas Užgiris, apžvelgdamas Glück vertimus į lietuvių kalbą dar iki rinkinio pasirodymo, pastebėjo, kad išversti jos unikalūs ir itin kompleksiškus poetinius tekstus yra nemenka užduotis bet kuriam vertėjui ²¹. Į jo apžvalgą įėjo ir eilėraštis iš šio rinkinio, pavadintas kaip ir pats rinkinys – „Laukinis vilkdalgis“ (*The Wild Iris*), kurį vertė Marius Burokas. Užgiris pastebėjo, kad vertime neapsieita be reikšminių nuokrypių, iš kurių bene ryškiausias – nepagražinto tono ir neperdėto jausmingumo neišlaikymas. Visgi, šie komentarai, panašu, pasitarnavo, nes jau išleistame rinkinyje į juos buvo atsižvelgta. Kadangi *Laukinio vilkdalgio* vertimas į lietuvių kalbą iki šiol dar nenagrinėtas, šis darbas bus pirmasis toks bandymas.

¹⁸ Willard Spiegelman, „“Are You Talking to Me?”: Speaker and Audience in Louise Glück’s *The Wild Iris*”, *Literature Compass*, 2, 2005, p. 5-6.

¹⁹ <https://rasytojai.lt/rasytojai/burokas-marius/> (žiūrėta 2022-05-04)

²⁰ <https://rasytojai.lt/vertejas-poetas-dominykas-norkunas-kartais-eilerascio-eilute-tampa-pokalbio-sukitu-zmogumi-eilute/> (žiūrėta 2022-05-04)

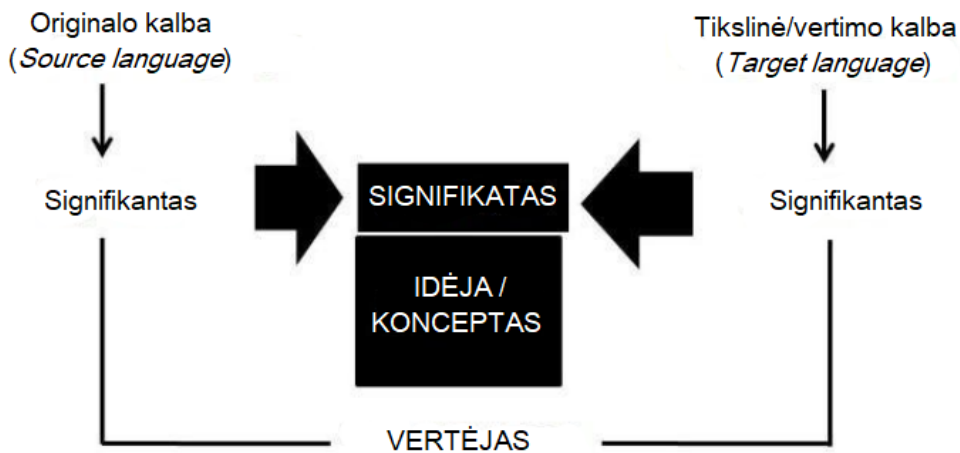
²¹ Rimas Užgiris, „Unexpected Laureate: Louise Glück in Lithuanian”, *Vertimo studijos*, vol. 13, 2020, p. 99.

VERTIMAS IR SEMIOTIKA

Visos semiotikos teorijos gali būti dalinamos ir dvi kryptis: kilusias iš amerikiečių mokslinio Charleso Sanders Peirce'o ir iš šveicarų lingvisto Ferdinando de Saussure'o. Pagrindinis judviejų teorijų skirtumas kyla iš ženklo susidarymo sampratos – Peirce'as jį laikė trimate (ženklas/reprezentantas-objektas-interpretantė), o Saussure'as – dimate sistema (signifikantas-signifikatas). Šiame darbe bus sekama semiotikos mokyklomis, kurios remiasi Saussure'o ženklo samprata.

Saussure'o ženklo sampratoje santykis tarp signifikanto (ženklų išraiškos) ir signifikato (ženklų turinio) yra visuomet arbitralus. Tai leidžia teigti, kad ženklo reikšmė yra reliatyvi ir priklauso nuo kultūros. Keičiant kodus arba verčiant iš vienos kalbos į kitą, vertėjo darbas tuomet yra perkelti/pakeisti signifikantus išlaikant tą patį signifikatą (žr. 1 pav). Kita vertus, kalbant apie interlingvistinį vertimą, būtent šioje vietoje iškyla vienos iš pagrindinių vertimo problemų – ekvivalencijos ir neišverčiamumo klausimai. Vertimo procesas dar labiau komplikuojasi verčiant tekstą, t. y. ne pavienį ženklą, o ištisą jų sistemą. Šiame darbe bus nagrinėjama būtent vieno konkretaus diskurso perkėlimo atvejis.

1 pav. Semiotinis vertimo procesas (adaptuota iš Hasyim, Kuswarini & Kaharuddin ²²)

²² Muhammad Hasyim, Prasuri Kuswarini & Andi Kaharuddin, „Semiotic Model for Equivalence and Non-Equivalence in Translation“, *Humanities & Social Sciences Reviews*, Vol. 8, No. 3, 2020, p. 382.

Kadangi meninio teksto vertimas yra kultūrinio perkėlimo procesas, prieš pereinant prie praktinės analizės pasitelkiant prancūziškosios semiotikos instrumentus, svarbu apžvelgti kultūros semiotikos indėlį į vertimo teorijas.

Vertimas Lotmano semiotikoje

Bene svarbiausias lotmaniškosios kultūros semiotikos konceptas yra *semiosfera*, dažnai suprantama kaip pačios kultūros sinonimas. Semiosfera yra suprantama kaip semiotinis kontinuumas, už kurio ribų nevyksta semiozė²³. Kitaip sakant, semiosfera yra erdvė (plačiajame to žodžio prasme), kurios ribos skiria reikšmę ir nereikšmę. Lotmanas semiosferos ribas įvardija kaip „filtrą“ ar mechanizmą, kuris išorinius pranešimus, nepažįstamus tekstus paverčia į vidinę semiosferos kalbą, taigi, padaro reikšmingais²⁴. Ši samprata tiesiogiai koreliuoja su vertėjo vaidmeniu – jis tampa mediatoriumi, tarpininku, kuris visą pranešimo informaciją (tiek turinį, tiek jo kontekstą) adaptuodamas ir modifikuodamas perteikia savo kultūrinio ir kalbinio rato nariams, jiems kartu suprantama kalba, ir kartu įgalina dialogą tarp savo ir svetimo²⁵.

Svarbus yra ir pas kitoniškumo aspektas. Lotmano teigimu, tam, kad įvyktų dialogas, arba informacijos pasikeitimas, tarp dviejų mechanizmų (ar tai būtų kalbos, ar kultūros), jie turi skirtis, bet ir tuo pačiu metu turėti panašumų²⁶. Natūraliosios kalbos vertimui panašumai yra lengvinanti aplinkybė – tai leidžia nesunkiai rasti kalbinius ekvivalentus objektams, konceptams ir pan. apibūdinti. Tačiau skirtumas kelia iššūkį: formos lygmenyje meninių tekstų vertėjai yra priversti išsisukti bandant perkelti gramatines kategorijas, kurios, savaime suprantama, skiriasi priklausomai nuo natūraliosios kalbos, o turinio lygmenyje – išversti tai, ko savo kalboje jie neturi įsivardinę. Lotmano teigimu, tai, ko negalima tiesiogiai išversti, greičiausiai perteikia

²³ Jurij Lotman, *Kultūros semiotika*, sud. Arūnas Sverdiolas, iš rusų k. vertė Donata Mitaitė, Vilnius: Baltos lankos, 2004, p. 5.

²⁴ *ibid.*, 6-7.

²⁵ Terje Loogus, „Culture-related Decision Conflicts in The Translation process”, *Sign System Studies*, vol. 40 (3/4), 2012, p. 373; Daniele Monticelli, „Borders and Translations: Revisiting Juri Lotman’s Semiosphere”, *Semiotica*, 230, 2019, p. 396.

²⁶ Lotman, *op. cit.*, p. 12.

pačią svarbiausią arba, kitaip tariant, naują informaciją²⁷. (Ne)išverčiamumo klausimas vertimo studijose pasirodo kaip opi problema, tačiau kultūros studijų šviesoje tai greičiau pasirodo kaip galimybė.

Lotmano teigimu, jei verčiant tarp dviejų kalbų yra vienaprasmiško atitikimo santykis, tuomet išverstas tekstas nėra laikomas nauju tekstu²⁸. Kitaip sakant, jei verčiamo teksto visi elementai turi tiesioginius atitikmenis, ekvivalentus kitoje kalboje, tai išverstas tekstas tiesiog tampa to teksto variantu. Lotmanas pasitelkia pavyzdį apie dalykinių tekstų vertimus – jei tekstas yra išverčiamas lengvai randant ekvivalentus, tai tuomet atbulinio vertimo atveju pagrindinės idėjos vėl turėtų sutapti²⁹. Tačiau tai ne visuomet tai yra įmanoma – ypač verčiant meninius tekstus, nes juose daug dažniau nei dalykiniuose pasirodo specifiniai kultūriniai reiškiniai bei elementai ir kartu sunkumus kelia dvigubas kalbos kodavimas (natūralioji kalba + antrinė modeliuojanti sistema). Vertimas to, kas yra neišverčiama, ar kitaip sakant, neturi tiesioginio ekvivalento vertėjui pažįstamoje kalboje, neišvengiamai priverčia kai kuriuos elementus pasilikti už semiosferos ribų, taip paverčiant juos „neišverstaisiais likučiais“³⁰. Daniele Monticelli teigia, kad lotmaniškoje vertimo sampratoje galima išskirti dvi neišverčiamumo savybes:

- 1) neišsemiamumas (*inexhaustability*): neišverstieji „likučiai“ niekur nedingsta, tad leidžia vertimus vis modifikuoti, kas suponuoja vis naujų tekstų atsiradimus;
- 2) negrįžtamumas (*irreversability*): teksto išvertimas atgal į originalo kalbą neatgamins originaliojo teksto, ar, kitaip sakant, ribos peržengimas į kitą pusę sukurs dar vieną naują tekstą³¹.

Terje Loogus teigimu, versdamas vertėjas susiduria ne tik su bendrai kultūriniais skirtumų keliamais konfliktais, bet ir su individualiais – tikslo, vertybių, įsitikinimų ir metodologiniais konfliktais, kurie kyla būtent dėl kultūrinių skirtumų.³² Kitaip sakant, vertimas iš vienos pusės

²⁷ Jurij Lotman, *Culture and Explosion*, Berlin: Mouton de Gruyter, 2009, p. 6.

²⁸ Lotman, 2004, *op. cit.*, p. 123.

²⁹ Lotman 2009, *op. cit.*, p. 6.

³⁰ Daniele Monticelli, „Challenging Identity: Lotman’s “Translation of The Untranslatable” and Derrida’s *Differance*“, *Sign System Studies*, vol. 40(3/4), 2012, p. 333.

³¹ Monticelli, *ibid.*, Lotman 2004, *op. cit.*, p. 124.

³² Loogus, *op. cit.*, p. 376-381

pasidaro labai subjektyvus, bet iš kitos pusės verčia vertėją žvelgti į verčiamus tekstus iš abiejų pusių, taikyti ir prisitaikyti (vertėjas privalo suspenduoti visas savo vertinančiąsias pažiūras). Loogus straipsnyje kiekvieno konflikto atveju keliami klausimai, ar greičiau pasiūlymai, kaip tuos konfliktus būtų galima spręsti – savinant (*domesticating*) arba svetiminant (*foreignizing*) bei įvairiai modifikuojant informaciją: ją paliekant, minimizuojant arba praleidžiant. Faktai, kad neišverčiamieji „likučiai“ niekur nedingsta, vienas paskiras vertėjas nėra visos jo gyvenamosios kultūrinės semiosferos atstovas ir laikinėje perspektyvoje pati kultūra save modifikuoja, sąlygoja, kad toje pačioje kalboje/kultūroje laikas nuo laiko vis pasirodo naujų to paties teksto vertimų ar išleistų vertimų kritikos.

Poezijos vertimo mokyklos

Poetas Tomas Venclova, perėmė struktūralistinį požiūrį į poeziją, laikydamas jį „vieninteliu logišku ir protingu“:

„[...] eilėraštis [yra] gyvas tol, kol visi lygmenys jame harmoningai (arba ir disharmoningai) bendrauja, kuria vientisą efektą, kaip didelio orkestro instrumentai. Garsų pakartojimai, ritminės figūros, šaknų sugretinimai rimuose — visa tai sukuria tarsi antrinius papildomus tekstus, painiai santykiaujančius su pagrindiniu (lengviausiai įskaitomu) tekstu, sudarytu iš žodžių, įvaizdžių. Taip ir atsiranda eilėraščio turtingumas, neišsemiamumas, meninis grožis. Pasitaiko, ypač šiais laikais, ir asketiškos poezijos, atsisakančios ritmo, rimo, garso efektų. Bet ir joje visada skaitytoją veikia ne vien „turinio planas“, bet ir kažkokie (kartais sunkiai pastebimi) formos, išraiškos dalykai. Abu planai eilėraštyje suauga: forma yra turininga, o turinys persilieja į formą. Atskirti juos vieną nuo kito yra žalinga, be to, ir beviltiška.”³³

Laikydamas šį formos ir turinio izomorfizmą poetinio teksto pamatine gaire, poezijos vertimus jis skirsto į dvi vertimo mokyklas: „rytietišką“ ir „vakarietišką“. Pastaroji apsiriboja vien įvaizdžių bei prasmių konfiguraciniu lygmenimis, nes tikima, kad „visą eilėraščio sudėtingumą perteikti yra per sunku“³⁴, kas iš esmės lemia pažodinį poetinio teksto vertimą. Kitaip tariant, verčiant susitelkiama tik į turinio perkėlimą, formą paliekant antrame plane arba iš viso jos

³³ Tomas Venclova, „Dvi poetinio vertimo mokyklos“, *Aidai*, Nr. 6, 1981, https://www.aidai.eu/index.php?option=com_content&view=article&id=7527:mi&catid=411:6-lapkritis-gruodis&Itemid=466

³⁴ *ibid.*

nepaisant. „Rytietiškosios” vertimo mokyklos atstovai, kita vertus, kaip tik bando perteikti, perkelti ar atkurti visus eilėraščio lygmenis aptinkamus originale, kuriuose, Venclovos teigimu, ir „slypi eilėraščio gyvybė”³⁵. Tačiau pastebėtina, kad šios mokyklos vertėjai neretai yra priversti „pakoreguoti” turinį: jei „vakarietiškos” mokyklos vertimai funkcionuoja kaip priemonės vienai kultūrai susipažinti su kita arba pristatyti autorių, jo kūrybą, temas ar vertybes, tai „rytietiškosios” mokyklos vertimai pretenduoja tapti „savo krašto poezijos dalimi”³⁶. Kitaip sakant, „rytietiškoje” mokykloje yra svarbus formos išlaikymas, o saviminimas (*domesticating*), t.y. tikslinės (*target*) ar verčiamosios kalbos kultūroje tradicinių ir asociatyvių įvaizdžių kūrimas, turinio plotmėje yra leidžiamas ir net skatinamas, siekiant išsaugoti sudėtingą lygmenų persipynimą ar daugiasluoksnį reikšminį visetą.

Vertimas ir prancūziškoji semiotikos mokykla

Kitaip nei Tartu semiotinėje mokykloje, Greimo semiotinėje mokykloje vertimo samprata nebuvo itin plačiai svarstoma. Greimas ir Courtésas savo semiotinių terminų žodyne vertimą apibrėžia kaip kognityvinę veiklą, kurios rezultatas yra vieno pasakymo pakeitimas jam ekvivalentišku³⁷. Tai tiesiogiai susisieja su sosiūriškąją ženklo vertimo samprata. Išverčiamumas tuomet yra suprantamas kaip pamatinė semiotinių sistemų savybė, nes būtent galimybė kalbėti apie kokią nors reikšmę ir įgalina jos kaip tokios egzistavimą. Laikantis tokios sampratos, būtų galima daryti išvadą, kad meninio teksto vertimas yra išreikštos reikšmės pakartotinis išreiškimas. Visgi Greimo teigimas, kad vertimo rezultatas yra ekvivalentiškas pasakymas, nurodo tik į reikšmių, kurios turi atitikmenį kitoje sistemoje, ar, interlingvistinio vertimo atveju, kitame kode, vertimą. Kitaip sakant, kitaip nei Lotmano semiotikoje, nėra lieka neapmąstytas ekvivalento nebuvimas, arba tiesiog (ne)išverčiamumo klausimas.

Evangelosas Kourdisas teigia, kad prancūziškosios semiotikos pranašumas yra tai, kad ją galima lengviausiai pritaikyti vertimo semiotikoje, nes ji nėra apribojama griežtų teorijų, kaip

³⁵ *ibid.*

³⁶ *ibid.*

³⁷ A. J. Greimas & J. Courtés, *Semiotics and Language: An Analytical Dictionary*, translated by L. Crist, D. Patte, J. Lee, E. McMahon II, G. Phillips and M. Rengstorf, Bloomington: Indiana University Press, 1982, p. 351.

kad Peirce'o ar Lotmano semiotika. Visgi mokslininkas pastebi, kad šios mokyklos siūlomi konceptai ir įrankiai daugiausiai yra taikomi intersemiotiniams, pavyzdžiui, audiovizualiniams vertimams, nagrinėti ³⁸. Greimo ir Courtés'o teigimu, natūraliosios kalbos yra labiau privilegijuotos, nei kitos semiotinės sistemos, nes, pavyzdžiui, paveikslai ar muzika gali būti išverčiamos į jas, bet ne atvirkščiai (bent jau ne itin dažnai), o jų išverčiamumas tarpusavyje suponuoja metakalbą, kuri leidžia kalbėti apie jas pačias ³⁹. Tai leistų daryti išvadą, kad interlingvistinis vertimas yra glaudžiai susijęs su intralingvistiniu vertimu ir teoriškai (praktiškai?) pranašesnis už intersemiotinį tekstų vertimą. Tai kelia klausimą – kodėl gi tuomet prancūziškosios semiotikos konceptai ir instrumentai yra dažniau aptinkami intersemiotinių vertimų analizėse bei teorijose?

Šį klausimą dar užaštrintų ir vienas pagrindinių Greimo sukurtų reikšmės analizės metodų principo – *generatyvinio tako* – retas įveiklinimas. Pasak Jacques'o Fontanille, nors tai nėra analizės įrankis kaip toks, generatyvinis takas yra „semiotinę metakalbą priimanti ir tvarkanti struktūra ir puikus didaktinis instrumentas pateikiant įvairius semiotinės teorijos modelius.“ ⁴⁰ Generatyvinis, arba reikšmės susidarymo, takas veda nuo paprastų, abstrakčių link sudėtingų ir konkrečių darinių ⁴¹. Kitaip tariant, reikšmės susikūrimas prasideda nuo universalių giliųjų struktūrų, kurios virsta naratyvinėmis struktūromis (modalinė ir aktantinė sintaksė), o šios, savo ruožtu, virsta diskursyvinėmis struktūromis (tematiškumas, figūratyvumas, sakymo reprezentacijos). Praktiškai visgi pasitarnautų *analitinis takas*, kurio judėjimo kryptis yra priešinga generatyviniam – nuo teksto figūrų atpažinimo ir jų verčių nustatymo, link aktantinių vaidmenų ir jų transformacijų, prie giliosios loginės sandaros, išreiškiamos semiotiniu kvadratu ⁴². Teksto skaitymas pasitelkiant tokį reikšmės susidarymo modelį taptų pagalbine priemone vertėjams skaitant originalųjį tekstą prieš jį verčiant į pasirinktą kalbą – nuoseklus semantinių ryšių nustatymas leistų nustatyti ne tik pamatines verčiamo teksto reikšmes, naratyvines

³⁸ Evangelos Kourdis, „Semiotics of translation: An Interdisciplinary Approach to Translation“, in: *International Handbook of Semiotics*, (ed.) P. P. Trifonas, Dordrecht, Heidelberg New York, London: Springer, 2015, p. 311.

³⁹ A. J. Greimas & J. Courtés, *op.cit.*

⁴⁰ Jacques Fontanille, „Greimo semiotika: *ilgalaikis mokslinis projektas*“, iš prancūzų k. vertė Kęstutis Nastopka, *Semiotika*, 13, 2017, p. 13-25.

⁴¹ <http://www.avantekstas.flf.vu.lt/lt/generatyvinis+takas> (žiūrėta 2022-05-09)

⁴² Kęstutis Nastopka, „Semiotika“, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*: <https://www.vle.lt/straipsnis/semiotika/> (žiūrėta 2022-05-07).

programas ir figūras bei jų takus, bet ir pasitarnautų bandant įvertinti, kiek informacijos įmanoma perkelti į kitą „kodą“.

Öztürk Kasar išvėlgė prancūziškosios semiotikos siūlomų instrumentų naudą vertimo praktikoje ir pasiūlė žingsnius, kuriuos vertėjai turėtų atlikti prieš pradėdami versti, t. y. nagrinėjant originalų tekstą:

[Nustatyti] santykį tarp teksto ir jo konteksto, diskurso skaitytojo padėtį reikšmių kūrimo atžvilgiu, interpretuoti pavadinimą ir paantraštes, susisegmentuoti tekstą, patį tekstą perskaityti kelis kartus, [nustatyti galimus] intertekstinius ir hipertekstinius ryšius, įvertinti tikrinius daiktavardžius, naratyvines programas, aktantų modalumų kombinacijas, subjekto transformacijas, tiesosakos modalumus, visus neaiškumus ir jų įtaką reikšmės formavimuisi, [nustatyti] pradinę instanciją ir projekcijas, fokusavimą, laikinius santykius, izotopijas bei simbolius [...] ⁴³.

Kasar savo tyrimams pritaikė Coquet plėtotą instancijų semiotiką. Kasar vertėją laiko tiesioginiu pirminio (*source*) teksto adresatu ir tikslinio (*target*) teksto produkuotoju ⁴⁴. Tai perša išvadą, kad verstinis tekstas tampa persakytu sakymu. Kasar sudarė Designifikacijos sistematiką (*Systematics of Designification*), kuri iš esmės leidžia įvertinti verstinio teksto reikšminius pokyčius originalaus teksto atžvilgiu (žr. 1 lentelė).

1 lentelė. Öztürk Kasar sukurta Designifikacijos sistematika (adaptuota iš Kasar & Tuna, 2017, bei Kuleli, 2021)

Perteklinė reikšmės interpretacija	Atsiranda papildomų komentarų apie originalaus teksto reikšmės arba tai, kas buvo implicitiška, paverčiama eksplicitiška.
Pritemdyta reikšmė	Tekste aiškios reikšmės vertime paverčiamos neaiškiomis.
Neišbaigta reikšmės interpretacija	Neperduodama visa informacija, tad nevisos reikšmės yra perduodamos.
Nukrypusi reikšmė	Pridedamos tekste potencialios, bet neaktualizuotos, reikšmės.

⁴³ Öztürk Kasar cituojama Mesut Kuleli, „Coquet’s “Theory of instances of enunciation” in the analysis of *Othello* from the perspective of semiotics of translation”, *Journal of Language and Linguistic Studies*, 17 (special Issue 1), 2021, p. 89.

⁴⁴ Öztürk Kasar & Didiem Tuna, „Shakespeare in Three Languages: Reading and Analyzing Sonnet 130 and its Translations in the Light of Semiotics”, *International Journal of Languages’ Education and Teaching*, 5 (1), 2017, p. 170.

Pakeista reikšmė	Vertime pateikiama kita, tačiau ne visiškai nerelevantiška, reikšmė.
Priešinga reikšmė	Sukuriamos reikšmės, kurios yra priešingos esančioms originalo tekste.
Iškreipta reikšmė	Pridedamos naujos reikšmės, kurios niekaip nėra nesusijusios su originalu.
Suardyta reikšmė	Nors ir galima aptikti detalių iš originalaus teksto, vertimas neturi reikšmės.
Ištrinta reikšmė	Tiek ženklo, tiek reikšmės, esančios originale, panaikinimas vertime.

Kasar šį metodą pritaikė analizuodama Viljamo Šekspyro soneto vertimus į turkų ir prancūzų kalbas ⁴⁵. Toks lyginamasis tyrimas leido ne tik pažvelgti į tarpkultūrinius skirtumus, bet ir įvertinti skirtingas strategijas, kurių vertėjai ėmėsi versdami į tą pačią kalbą.

Su vertimu susijusiose analizėse iki šiol, panašu, kad gana pasitarnavęs yra ir Greimo *semantinės izotopijos* konceptas. Kourdisas išnagrinėjęs filmų bei straipsnių laikraščiuose pavadinimų vertimus iš prancūzų į anglų bei graikų kalbas, priėjo išvados, kad izotopijų nustatymas verčiant padeda perkelti ne tik denotacijas, bet ir konotacijas, kurios, pasak autoriaus, yra grynas kultūrinis produktas ⁴⁶. Klausas Mudersbachas ir Heidruna Gerzymisch-Arbogast „įvaizdino“ vokiško eilėraščio bei jo vertimo į anglų kalbą semantinius ryšius, nupiešdami kaip izotopiniais ryšiais kuriama eilėraščio reikšminių santykių visuma ⁴⁷. Šių mokslininkų teigimu, vertėjai neturėtų ieškoti tiesioginių leksinių atitikmenų kitoje kalboje, o išlaikyti izotopijų *izomorfiškumą* – klausti „kokia idėja (konceptas) x kalboje gali funkcionuoti ją supančiame santykių tinkle taip pat, kaip verčiamasis A funkcionuoja duotame tekste?“ ⁴⁸.

⁴⁵ *ibid.*, p. 170-181.

⁴⁶ Evangelos Kourdis, „Semantic Isotopies in Interlingual Translation: Towards a Cultural Approach“, *Gamma: Journal of Theory and Criticism*, Vol. 20, 2012, p. 114-115.

⁴⁷ Klaus Mudersbach & Heidrun Gerzymisch-Arbogast. „Isotopy and Translation“, in *Translator and Interpreter Training and Foreign Language Pedagogy*, (ed.) Peter W. Krawutschke, Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2008, p. 160-163.

⁴⁸ *ibid.*, p. 167-168.

Toki vertimą Mudersbachas ir Gerzymisch-Arbogast vadina „izomorfiniu vertimu“ ir teigia, kad jis pasitarnauja:

- praktiškai literatūriniuose vertimuose – izotopijos linijos vaizduoja linijinę teksto progresiją, kas vertėjui suteikia/nurodo kontekstines strategijos gaires;
- vertimo kritikoje – izomorfija yra gan objektyvus kriterijus, pagal kurį būtų galima spręsti apie vertimo kokybę;
- vertimo teorijoms – izomorfija gali pakeisti nevienareikšmišką ekvivalentiškumo terminą;
- vertimo didaktikai – izomorfija iškelia vertimo galimybes, apribojimus ir problemas, tad vertimo mokymas(is) tampa ekonomiškėsnis, sistemiškėsnis ir efektyvesnis ⁴⁹.

Tačiau izotopijos nėra vienintelis konceptas, kuris gali pasitarnauti. Kaip jau minėta, būtent kalbėtojo figūra Louise'ės Glück rinkinyje yra problematiškiausia, tad šiame darbe nėra siekiama tiksliai nustatyti, ar kiekvieno originalaus ir versto eilėraščio generatyviniai takai ar izotopinės linijos sutampa, bet siekiama pasinaudojant diskursyvinio bei naratyvinio lygmens analize nustatyti, kaip vertimuose yra (ne)išlaikomos figūros ir aktantiniai kalbėtojų vaidmenys, ir koks tokio vertėjų pasirinkimo/vertimo strategijos rezultatas.

Sakymas

Greimo semiotika – tai *diskurso* semiotika, kurios pagrindinis tikslas yra užčiuopti ir sukonstruoti reikšmę imanentišką pasirinktam nagrinėti diskursui ⁵⁰. Greimo manymu, diskurso ar sakymo produkuotojas, „žmogus“, kuris prisiima kalbą ir ją transformuoja į diskursą, tėra „sintaksinis aktantas“, gramatinė sąvoka ⁵¹. Kitaip sakant, sakymo subjektas yra diskursinis, ne ontologinis subjektas ⁵² arba „grynai teorinė instancija, apie kurią iš pradžių nieko nežinoma“

⁴⁹ *ibid.*

⁵⁰ Ahmed Kharbouch. „Diskursas ir jo subjektas“, *Greimas: Asmuo ir idėjos*, 2, sudarė Arūnas Sverdiolas, Vilnius: Baltos lankos, 2018, p. 507-511.

⁵¹ *ibid.*, p. 514.

⁵² José Luiz Fiorin, „Two concepts of enunciation“, *Semiotica*, 211, 2017, p. 258-59.

⁵³. Būtent per sakymą subjektas *pasisako, kas esąs*: jis save konstruoja pateikdamas konkrečius teisingus/melagingus teiginius apie save arba yra kito sukonstruojamas iš to, kas yra kalbančiojo pasakoma, keliant logines prielaidas, apie jo būtį ir veiksmus ⁵⁴. Kitaip sakant, kalbantysis niekuomet nėra mums duotas kaip pilnai sukonstruotas subjektas – greičiau jis yra dinamiškas, nuolat kintantis, nes nauja informacija modifikuoja jau susikurtą kalbėtojo vaizdinį.

Sakantysis *Aš* ir pasakytas *Aš* nebūtinai sutampa, Greimas išskiria tris, hierarchiškai išsidėsčiusius, sakymo lygmenis:

1 LYGIS: aktantai yra sakytojas (*enunciator*) ir sakymo adresatas (*enunciatee*) arba, kitais terminais sakant, tariamas autorius ir skaitytojas; sakytojas produkuoja pasakymą, kurį sakantysis pasakydamas/perskaitydamas koprodukuoja;

2 LYGIS: pasakyto sakymo aktantai adresatas ir adresantas, arba pasakotojas (*narrator*) ir pasakojimo adresatas (*naratee*); jie yra sakytojo bei sakymo adresato deleguoti sakytojai;

3 LYGIS: aktantai, kalbantys pasakotojo pasakojamoje istorijoje, dialogo simuliakre; tiek kalbantieji, tiek jų adresatai yra sukurto diskurso viduje ⁵⁵.

Kitaip sakant, nagrinėjant pasakytą sakymą yra svarbu nustatyti, kas prisiima kalbančiojo *Aš* poziciją, nes tai, iš dalies lemia, kas yra pasakyto sakymo *Tu*.

Émile'is Benveniste'as teigė, kad būtent per kalbą žmogus įsisteigia save kaip subjektą, nes tik kalbinėje realybėje įmanomas *ego* suvokimas („*ego* yra tas, kuris sako *ego*“) ⁵⁶. Tačiau labai svarbi ir kita savęs įsisteigimo pusė – ji yra įmanoma tik santykyje su tuo, kas yra kita, ne *Aš*, t. y. *Tu*. Kalbantysis, įsisteigdamas save kaip *Aš*, tuo pat metu įsteigia iš *Tu* instanciją, kuri tampa kalbančiojo sakymo adresatu ⁵⁷. Žinoma, dialoge *Aš-Tu* pozicijos nuolat mainosi priklausomai nuo kalbančiojo, tačiau ji yra būtina komunikacijos sąlyga. Taigi, asmeniniai

⁵³ Kęstutis Nastopka, „Sakymo instancija“, *Žmogus ir žodis*, 2007, p. 6.

⁵⁴ Kęstutis Nastopka. *Literatūros semiotika*, Vilnius: Baltos lankos, 2010, p. 175.

⁵⁵ Fiorin., *op. cit.*, p. 260-261.

⁵⁶ Émile Benveniste, *Problems in General Linguistics*, Coral Gables, FL: University of Miami Press, 1971, p. 224.

⁵⁷ *ibid.*

įvardžiai neturi jokios fiksuotos reikšmės – vietoj to, kad išreikštų kokį nors signifikatą, jie nurodo į konkretų individą ir tampa tarsi drabužiu, kurį apsivelka kiekvienas kalbantysis.

Greiminėje semiotikoje sakymo instancijų teoriją bene labiausiai išplėtojo Greimo kolega Jean-Claude'as Coquet. Kitaip nei Greimas, kuris sekdamas kultūros antropologijos kryptimi apibūdina diskurso produkuotoją tik kaip mechanizmą ar konstruklą, kalbos sistemą paverčiantį diskursu⁵⁸, Coquet pajuda fenomenologine kryptimi ir į savo analizės pagrindiniu objektu paverčia patį sakytoją. Coquet nuomone, diskurso analizės tikslas tuomet yra apibrėžti diskurso aktantų tapatybę arba, kitaip sakant, atsakyti į klausimą: „Kaip mes patys įreikšminame save per žodinę ar nežodinę kalbą?“. Jis, kaip ir Benveniste'as, įveda tikrovės matmenį, kuris jau yra integruotas į kalbą, tad tinkamai atlikta diskurso analizė turi laikytis prielaidos, kad tikrovė ir kalba yra du vienas kitą persmelkiantys dydžiai⁵⁹.

Panašiai kaip Greimas, kuris hierarchiškai suskirstė sakymo lygmenis, Coquet išskyrė sakymo instancijų pakopas. Pirmoji pakopa yra „pradinė instancija, kuri pati tėra „žmogiškos būtybės ir socialinės būtybės projekcija“, nes pagal tikrovės principą tarp būties ir kalbos egzistuoja tolydumas“⁶⁰. Nuo pirmosios pakopos pirmoji instancija gali save projektuoti į antrąją pakopą – pirmosios projekciją, pavyzdžiui, į personažą, kuris kalba, o šis savo ruožtu tapti pradine instancija ir projektuoti į trečiąją pakopą ir t. t. Pastebėtina, kad tarp pradinės instancijos ir visų jos projekcijų nėra apmaštomas joks pertrūkis ar „atjungimas“⁶¹, kas yra būdinga greiminei sakymo sampratai. Greimo požiūriu, „atjungimas“ yra apibūdinamas kaip sakymo nutolimas nuo pasakymo, kurios metu pradinės sakymo instancijos (aš-čia-dabar) sinkretizmas yra pakeičiamas atjungto pasakymo (jis-ten-tada) terminais arba sakymo subjektas, vieta ir laikas pakeičiami pasakymo figūromis: atlikėjais, erdve ir laiku⁶². Tuo tarpu, Coquet, priešingai nei Greimas, neredukuoja sakytojo tik į funkcinę instanciją, kuri yra atribojama nuo pasakymo sakymo, o kaip tik tekstą laiko realybę reprezentuojančia vieta, kadangi kalbančio ar rašančio žmogaus subjektyvumo ir sakytojo projekcijos negalima atskirti. Tokia samprata pasitarnauja nagrinėjant pasakytus sakymus, kurie yra pasakojami pirmuoju

⁵⁸ Ahmed Kharbouch, *op. cit.*, p. 515-516.

⁵⁹ *ibid.*, p. 521-522.

⁶⁰ *ibid.*, p. 523.

⁶¹ *ibid.*

⁶² <http://www.avantekstas.flf.vu.lt/lt/atjungimas> (žiūrėta 2022-05-09)

asmeniui, ir ypač tokius, kuriuose prisitraukiama užtekstinė realybė, pavyzdžiui, nuorodos į pirminės instancijos autobiografiškumą.

Laukinio vilkdalgio atveju, svarbus ir kitas su sakymo subjektu susijęs aspektas – jo polifoniškumas. Kaip rodo literatūrinės kritikos apžvalga, viena ta pati sakymo instancija gali būti priskirta keliems skirtingiems sakytojams arba viename eilėraštyje kalba ne išskirtinai vienas aktantas. Alainas Rabatelis siūlo neapsiriboti subjektyvumu, kuris yra apsprendžiamas deiksėmis (aš-čia-dabar), bet ir kalbėti apie *žiūros tašką* arba *perspektyvą* (*point-of-view*). Žiūros tašką jis apibūdina kaip sakymo būdą, kuriame pasinaudojant lingvistiniais įrankiais subjektas numato/nusistato (tiek jusliškai, tiek kognityviškai) savo vertės objektą⁶³. Kitais žodžiais tariant, lingvistinės nuorodos leidžia nustatyti kalbančiojo investuotas vertes į tam tikrą objektą, apie kurį šis kalba. Rabatelis skiria kalbėtoją ir sakytoją: kalbėtojas (*the speaker*) produkuoja pasakymą, kuris žymimas deiksėmis arba anaforomis, o sakytojas (*the enunciator*) priiima pasakymą tiek, kiek jo subjektyvė skleidžiasi per diskurso objektų vertinimą, kvalifikaciją bei modalizaciją⁶⁴. Sakytojas ir kalbėtojas gali būti sinkretiški (sakytojas sako, ką galvoja, ir galvoja, ką sako), tačiau jie gali ir nesutapti – tekste kalbėtojas gali įgyti kelis žiūros taškus arba, kitaip sakant, sakytojus.

Šiame darbe bus analizuojamas būtent sakymo reprezentavimas – kaip kalbantysis subjektas save išreiškia ir kartu konstruoja savo sakymo adresatą per kalbą – eilėraščių vertimuose ir lyginamas su reprezentavimu originaliame tekste. Analizuojant įvardžius bei gramatines giminės kategorijas verstuose tekstuose bus bandomos atkurti kalbėtojų izotopijos, pagal kurias vertėjai tuomet atitinkamai pasirinko versti ir kitas teksto figūras. Pastarųjų perkėlimui į kitą kalbą įvertinti pasitarus Designifikacijos sistematika. Galiausiai, pasitelkiant Lotmano pasiūlytas vertėjo ir vertimo sampratas, bus bandoma iškelti kultūrinės prielaidas apie šiame rinkinyje vyraujančias vertimo strategijas.

⁶³ Alain Rabatel, „A Brief Introduction to and Enunciative Approach to Point of View“, in: *Point of view, perspective, and focalization: modeling mediation in narrative*, (ed.) P. Hühn, W. Schmid & J. Schönert, Berlin, New York: Walter De Gruyter, 2009, p. 79.

⁶⁴ *ibid.*, p. 81.

RINKINIO VERTIMO ANALIZĖ

Rinkinį *Laukinis vilkdgis* iš viso sudaro 54 eilėraščiai, kuriuos temiškai būtų galima suskirstyti jau pagal pavadinimus: susijusius su gėlėmis ar jų rūšimis, religija, metų laikais, mėnesiais, dienos dalimis, gamtos elementais, muzika, konkrečiomis vietovėmis. Pastebėtina, kad rinkinyje eilėraščiai išdėstyti tam tikra tvarka – pavadinimuose pastebimi gan ryškūs skirsniai tarp gamtinio ciklo pradžios („Aušrinė“, „Vaiskus rytas“, „Žiemos pabaiga“, „Rimstantis vėjas“), vidurio („Dangus ir žemė“, „Tarpduris“, „Vidurvasaris“) ir pabaigos („Vakarinė“, „Vasaros pabaiga“, „Derlius“, „Ankstyvos sutemos“, „Blėstanti šviesa“, „Saulėlydis“, „Rugsėjo sutemos“). Tarp šių ryškesnes laiko nuorodas turinčių eilėraščių pavadinimų įsiterpia turintieji gėlėms dedikuotus pavadinimus, kurie savo ruožtu irgi daugmaž išdėstyti pagal žydėjimo laiką – nuo pirmųjų pavasario gėlių iki žydinčių dar rudenį. Tačiau toks laikiškai horizontalus grupavimas nėra vienintelis – pavadinimus būtų galima grupuoti ir erdviškai vertikaliai: susijusius su žeme (gėlės), vidurine erdve, bei dangumi. Toks kryptingas išdėstymas jau pasiūlo raktą į visame rinkinyje vyrausiančias priešpriešas – tarp pradžios ir galo, tarp viršaus ir apačios. Vertikalus grupavimas pasitarnauja ir aprašant hierarchiškus galios santykius. Sekant literatūros kritika, rinkinyje aptinkamus kalbančiuosius galima suskirstyti pagal jau nustatytas erdves į apačioje/žemėje esančius augalus, vidurinėje erdvėje esantį žmogų/sodininką (moterį/sodininkę ar net pačią Glück) ir viršuje/danguje esančią dievišką būtybę. Literatūros kritikių Gregson ir Burt teigimu, eilėraščių pavadinimai iš karto indikuoja kalbėtoją bei jų adresatą. Visgi atidi originalaus teksto analizė rodo, kad tai ne visuomet yra taisyklė.

Analizės patogumui, eilėraščiai grupuojami temiškai pagal jų pavadinimus – maldos, gėlės ir likusieji (susiję su metų laikais, dienos dalimis, erdvinėmis figūromis, gamtos elementais ir dainomis). Paminėtina, kad šiame darbe nėra siekiama ištirti visų rinkinio eilėraščių, o, skaitant juos horizontaliai, išskirti ir išanalizuoti pasikartojančias vertimo tendencijas.

„Aušrinė” ir „Vakarinė”: kreipiniai anapus

Iš kitų eilėraščių rinkinyje labiausiai išsiskiria pavadintieji „Aušrinė” (*Matins*) ir „Vakarinė” (*Vespers*) – jie sudaro kone trečdalį viso rinkinio: septyni pavadinti „Aušrine” ir dešimt – „Vakarine”. Pastebėtina, kad jie tarpusavy nesimaišo, o yra temiškai išdėstomi kartu su kitais eilėraščiais – kaip jau minėta, „Aušrinės” įsiterpia tarp kitų eilėraščių pirmoje rinkinio dalyje, o „Vakarinės” – antroje, laikant eilėraščius „Dangus ir žemė”, „Tarpduris” ir „Vidurvasaris” tarpiniais arba pereinamaisiais. *Aušrinė* ir *Vakarinė* (dar žinomi kaip Mišparai) yra dvi kanoninės liturgijos dalys, laikomos, atitinkamai, prieš patekiant saulei ir jai besileidžiant, kas, kartu su eilėraščių išdėstymu, vėlgi nurodo į rinkinyje vyraujančią pradžios ir pabaigos priešpriešą. Pastebėtina, kad, nors šiuo metu ir yra krikščioniškosios liturgijos dalimi, *Vakarinė* malda yra kilusi iš žydiškosios tradicijos⁶⁵, o *Aušrinė* – iš krikščioniškosios⁶⁶. Kitaip sakant, šie savąjį – religinį – turinį atnešantys pavadinimai neleidžia vienareikšmiškai priskirti eilėraščių nei vienai, nei kitai religinei izotopijai.

„Aušrinės” ir „Vakarinės” ypatingos ir tuo, kad juose įvardijami ir kiti atlikėjai: pirmoje „Aušrinėje” – Nojus (*Noah*), ketvirtoje ir dešimtoje „Vakarinėse” – Džonas (*John*). Šie vardai, žinoma, yra gana tradiciniai religiniai vardai, tačiau pastebėtina, kad jie ir nurodo į konkrečius žmones esančius „už teksto”, t. y. į šių eilėraščių autorės biografiją – Noah Dranow yra poetės sūnus, o John Dranow – jos vyras. „Aušrinėse” randami ir du kreipiniai į tėvo figūrą: antroje – „Nepasiekiamas tėve” (*Unreachable father*) ir šeštoje – „Tėve,/ esi manos vienatvės priežastis” (*Father,/ as agent of my solitude*). Šie kreipiniai ir juos sekantys turiniai („nepasiekiamas” ir „vienatvės priežastis” nurodo į adresato nebuvimą toje pačioje erdvėje) tuomet, sudarant poetės biografijos izotopiją, sutaptų su mirusiu Glück tėvu, o tai lemtų eilėraščio produkuotojo ir kalbančiojo subjekto tekste sutapatinimą. Toks uždaro teksto ir objektyvios tikrovės dialogas tuomet įveda dar vieną eilėraščių skaitymo matmenį, kuris, kaip pastebėjo Danielis Morrisas, įgalintų dar vieną adresatą, t. y. mirusį tėvą. Tuomet šis, kaip įtrauktasis į reikšminį rinkinio universumą, savo ruožtu galėtų tapti ir adresantu arba kalbančiuoju subjektu.

⁶⁵ <https://www.britannica.com/topic/vespers> (žiūrėta 2022-05-08)

⁶⁶ <https://www.britannica.com/topic/divine-office#ref196356> (žiūrėta 2022-05-08)

Tačiau vienareikšmiškai teigti, kad maldų adresatas visais atvejais yra biologinis tėvas taip pat nebūtų tikslu. Kai kuriuose eilėraščiuose atsispindi nevienodas galių santykis tarp sakytojos ir jos adresato. Septintoje „Vakarinėje” sakytoja priskiria adresatui mokytojo teminį vaidmenį:

I know what you planned, what you meant to do, teaching me	Žinau tavo kėslus, žinau, ką ketini daryti, mokydamas mylėti pasaulį, nė akimirksniu
to love the world, making it impossible	nuo jo nenusisukti, niekad neišmesti iš galvos
to turn away completely, to shut it out completely ever again –	–

Kita vertus, lietuviškame vertime pasikartojamumo reikšmę turintis *ever again* („daugiau niekada”, „vėl”, „dar kartą”) tampa tęstinį veiksmą nurodančiu prieveiksmiu „niekad”, kas remiantis Designifikacijos sistematika, būtų pakeista reikšmė. Kitaip sakant, pakeičiamas turinio elementas, kuris galėtų nurodyti į kartojamą veiksmo atlikimą. Sekant autobiografinę izotopija ir preziumuojant, kad taip sakytoja gedėjo savo tėvo, tai galėtų būti kreipinys ir į jį. Tačiau tame pačiame eilėraštyje sakymo adresatas sakytojo konstruojamas ir kaip mokantis žiaurumu, skatinantis atsisakyti laikinų verčių, kas dažniau būtų priskiriama dieviškai būtybei:

why would you wound me, why would you want me	kodėl žaloji mane, kodėl gi trokšti, kad dienas užbaigčiau sielvarte, o gal nori, kad
desolate in the end, unless you wanted me so starved for hope	badmiriaučiau taip išalkusi vilties, kol galop atmetus tuštumą,
I would refuse to see that finally	man skirtą, dienas užbaigsiu įtikėjus,
nothing was left to me, and would believe instead	jog skyrei man save.
in the end you were left to me.	

Dieviškumo izotopiją įgalintų ir leksiniai turinio vienetai: „vilties” (*hope*) ir „įtikėjus” (*believe*). Kitaip tariant, šiame eilėraštyje galima būtų išskaityti tiek Tėvo (dieviškosios instancijos), tiek tėvo (biologinio) izotopijas.

Trečioje „Vakarinėje” kalbėtoja sau priskiria adresato garbintojos vaidmenį:

[...] I am uniquely
suited to praise you. Then why
torment me? [...]

[...] esu išties
pašaukta tave šlovinti. Tad kam
ši kankynė? [...]

Trečioje „Aušrinėje“ kalbėtoja pozicionuoja save kaip silpnesnę:

Forgive me if I say I love you: the powerful
are always lied to since the weak are always
driven by panic.

Atleisk man, jei sakau, kad tave myliu:
galingiesiems
visuomet meluojama, nes silpnuosius visad
valdo baimė.

Trečioje „Aušrinėje“ kvestionuojama ir pačio adresato egzistencija: „mums telieka manyti,/ kad
tavęs tikriausiai nėra“ (*we are left to think/ you couldn't possibly exist*). Pirmoje „Vakarinėje“
kalbėtoja tarsi pati sau patvirtina adresato neegzistavimą:

Once I believed in you; I planted a fig tree.
Here, in Vermont, country
of no summer. It was a test: if the tree lived
it would mean you existed.

Kadais tavim tikėjau; pasodinau figmedį.
Čia, Vermonte, krašte
kur nebūna vasaros. Tai buvo išbandymas: jei
medis išgyvens, vadinasi tu esi.

By this logic, you do not exist. Or you exist
exclusively in warmer climates,
[...]

Pagal šią logiką tavęs nėra. Arba tu egzistuoji
tik šiltesniuose kraštuose,
[...]

Šie pavyzdžiai greičiau nurodytų į sakymo adresatą kaip dievišką instanciją, kuri sakančiosios
padėties atveju yra aukščiau hierarchinėje galių santykių vertikalėje ir jos buvimas nėra
tiesiogiai kalbėtojai pasiekiamas. Visgi septintoje „Aušrinėje“ randamas kreipinys nurodantis į
adresatą esantį tokia pačiame galios santykyje kaip ir sakytojas:

[...] Dear **friend**,
dear **trembling partner**, what
surprises you most in what you feel,
earth's radiance or your own delight?

[...] Mielas **bičiuli** ⁶⁷,
mielas **virpantis drauguži**, kokie
tavi jausmai labiausiai tave stebina,
žemės švytėjimas ar džiugesys?

⁶⁷ Čia ir toliau ištraukose iš eilėraščių žodžių pajuodinimai bus atlikti mano – D. S.

Be draugo, kaip teminio vaidmens, priskyrimo adresatui įvedamas ir kūniškas matmuo – virpėjimas bei jausmai. Tai, žinoma, prieštarautų prieš tai nustatytų galimų adresatų – mirusio tėvo ir nepasiekiamos dieviškosios instancijos – aprašymams. Tokiu atveju, greičiausiai būtų galima kalbėti ir apie trečiąjį sakymo adresatą – tame pačiame universume kaip ir sakytojas egzistuojantį aktantą.

Tai galėtų patvirtinti ir iš visų „maldu“ visgi bene labiausiai išsiskirianti „Vakarinė paruzija“ (*Vespers: Parousia*). Šio kalbančiojo adresatas įvardijamas kaip jo gyvenimo meilė:

Love of my life, you
are lost and I am
young again.

Mano gyvenimo meile, tu
mirei, o aš ir
vėl jauna.

Lost („pražuvai“, „dingai“ arba „pa(si)klydai“) lietuviškame vertime įgyja „mirties“ reikšmę, kas greičiau yra perteklinė reikšmės interpretacija. Eilėraštyje randamos figūros suformuoja jaunystės ar pradžios („mergaitiška gaida“, „obelis kieme/ nusagstyta/ žiedais“) bei senėjimo ar pabaigos („stebiu, kaip nubyra žiedai“, „ir vysta, vysta, gelsta baltuma“) priešpriešą, tačiau eksplicitiškai apie mirtį kaip tokią nėra kalbama. Apmąstomas ir būdas sakymo adresato kaip subjekto, kurio nebėra, išsaugojimui, t. y. per rašymą:

I try to win you back,
that is the point
of the writing.

Bandau tave susigrąžinti,
juk tokia
rašymo prasmė.

Užtekstinis kontekstas vėlgi nurodytų į poetės tėvą, kuris mirė, kai ši buvo dar visai jauna. Neatmetama galimybė, kad kreipiamasi ir į nesamą ar dingusią dievišką instanciją. Kita vertus, tai galėtų būti kreipimasis į ir bandymas išsaugoti mylimąjį iš praeities. Tai vėlgi nurodytų dar vieną sakymo adresatą, kurio galimybė dar bus iškeliamą toliau šioje analizėje.

„Aušrinės“ ir „Vakarinės“, kaip eilėraščiai, kurių kalbantieji subjektai greičiausiai visais atvejais sutampantys, atskleidžia net kelis sakymo adresatus ir skirtingus adresanto santykius su jais. Žinoma, kadangi tiek tiesiogiai nebeegzistuojantis tėvas, tiek dieviškoji instancija nėra

tiesiogiai kalbėtojui pasiekiami, jie gali pasirodyti tik kaip jo pačio projekcijos. Kitaip sakant, teksto skaitytojams jie yra sukonstruojami tik iš detalių, kurias sakytojas pateikia iš savo žiūros taško, savo suvokimo židinio. „Tėvo“ figūra tampa dviguba dėl mūsų kultūrinės gyvenamosios terpės arba semiosferos – dominuojanti religinė samprata įreikšmina dieviškąją instanciją kaip Dievą Tėvą. Prie tokio bent dvigubo adresatų izotopijos originaliame tekste kuriama prisideda leksinis daugiaprasmiškumas – nežymėti įvardžiai ir nekonkretūs/dviprasmiški kreipiniai įgalina vieną ar kitą raktinių arba, kitaip sakant, izotopijas perjunginėjančių žodžių reikšmę. Kalbėtojo vaidmenį vertimuose dažniausiai prisiima moteris – tai patvirtina gausios nuorodos į moteriškąją gramatinę kategoriją „maldose“ (aptinkama dvylikoje iš septyniolikos eilėraščių). Kalbėtojo nežymėtumas vertimuose pasireiškia tik tais atvejais, kai kalbantysis išsako save kaip kolektyvinio aktanto dalį, t. y. per *Mes*.

Sakytųjų gausa gėlynuose

Eilėraščiuose pavadintuose gėlių pavadinimais, kaip jau aptarta literatūrinėje rinkinio kritikoje, kalbėtojais tampa gėlės, kurios kreipiasi į sodininką. Eilėraštis „Sukutis“ (*Ipomoea*) greičiausiai būtų geriausias tokios interpretacijos pavyzdys. Kalbančioji instancija, t. y. antropomorfizuota gėlė kreipdamasi išskiria du skirtingus aktantus – savo „kančių šaltinį“ ir „šeimininką“:

Source of my suffering, why
have you drawn from me
these flowers like the sky, except
to mark me as a part
of my master: I am
his cloak's color, my flesh giveth
form to his glory.

mano kančių šaltini, kodėl
išviliojai iš manęs šiuos žiedus,
žiedus kaip dangus, nebent
norėjai pažymėt mane –
esu šeimininko dalis: esu
jo apsiausto spalvos, mano kūnas
teikia formą jo šlovei.

Šeimininką apibūdinančios figūros nurodo į dievišką instanciją, kuri šiuo atveju yra dangus/danguje: „esu jo apsiausto spalvos“ nurodo į mėlyną arba violetinę spalvą, kurių

dažniausiai ir būna sūkučiai. Sakymo adresatas arba „kančių šaltinis” galių vertikalėje taip pat yra aukščiau už sakytoją (jis šį tiesiogiai veikė, manipuliavo, darė taip, kad šis būtų, t. y. žydėtų, kas įgalina tuomet kalbėti apie sodininko figūrą), tačiau žemiau už „šeimininką”, nes adresato tikslas buvo pažymėti nepasiekiamo „šeimininko” buvimą žemėje. Šioje galių vertikalėje tuomet gana aiškiai išsidėsto „augalas → sodininkas → dieviškoji instancija” ašis.

Eilėraštyje „Laiboji sora” (*Witchgrass*) kalbantysis subjektas prisiima nekenčiamojo tematinį vaidmenį:

If you hate me so much
don't bother to give me
a name [...]

Jei taip manęs nekenti
nesivargink man vardą
suteikti [...]

Kitaip sakant, tarp kalbančiojo subjekto ir jo sakymo adresato tvyro įtampa. Gamtinės figūros („šioj lysvėj”, „Beveik kasdien čia miršta/ po vieną iš tavo mylimų gėlių”) nurodo, kad kalbantysis subjektas iš tikrųjų galėtų būti augalas, kuris kartu yra ir piktžolė. Galios santykių lyginimas pasiekia aukščiausią tašką paskutiniuose posmelniuose:

I don't need you praise
to survive. I was here first,
before you were here, before
you ever planted a garden.
And I'll be here when only the sun and moon
are left, and the sea, and the wide field.

Man nereikia tavo liaupsių,
kad išgyvenčiau. Buvau čia
anksčiau nei tu, dar prieš
tau suželdinant sodą.
Ir liksiu čia, kai liks čia vien tik saulė ir mėnulis,
tik jūra ir plačiausias laukas.

I will constitute the field.

Ir laukas tas bus vien tik iš manęs.

Konstruodamas save kaip ne-laikiną būtybę, kalbantysis įtvirtina savo galios viršenybę, kas piktžolės ir sodininko dialoge apverstų galių santykį. Lietuviškame vertime, sakymo adresatui priskiriama vyriška gramatinė kategorija:

But why admit that, when you can go on
doing what you always do,
[...]

Bet kam tai pripažinti, kai gali
toliau daryti, ką **daras**,
[...]

Šiuo atveju sakymo adresatas konstruojamas kaip vyriškos giminės atstovas arba yra kreipiamasi į žmogų apskritai, kas iš dalies jau truputėlį kontrastuoja su literatūros kritikose iškelta ir „maldose“ pasitelkiama autobiografinė izotopija.

Eilėraštyje „Jokūbo kopėčios“ (*The Jacob's Ladder*) visgi nebūtų galima vienareikšmiškai teigti, kad prabilęs mėlynasis palemonas kreipiasi į sodininką. Iš karto pastebėtinas eilėraščio pavadinimo vertimas – vietoje bendrinio gėlės pavadinimo lietuvių kalba, vertėjas vertime pasirinko palikti intertekstinę nuorodą į religinį mitą (Jokūbo sapną, kuriame jis regėjo laiptus į rojų). Tai iš esmės nukreipia eilėraščio skaitymą sekant religine izotopija ir atskiria jį nuo kitų, pavadintųjų augalų vardais. Viena vertus, remiantis Designifikacijos sistematika, tai būtų neišbaigta reikšmės interpretacija – iškeldamas religinį turinį, vertėjas iš dalies užslepia augalo izotopiją, kita vertus, šis atvejis yra puikus neišverčiamumo pavyzdys, kuomet originalo kalboje dvi reikšmės turintis žodis (augalo pavadinimas + nuoroda į mitą) vertimo kalboje neturi tiesioginio ekvivalento, kas iš esmės jau priverčia vertėją rinktis dominuosiančią izotopiją.

Šiame eilėraštyje kalbantysis kreipiasi į du adresatus, įsteigia iškart du aktantus – nežymėtąjį „tu“ (*you*) ir vietos, kurioje gyvena šeimininkę, sodininkę, kurią pavadina „ponia“ (*lady*):

Trapped in the earth,
wouldn't you too want to go
to heaven? I live
in a lady's garden. Forgive me, lady;
longing has taken my grace. I am
not what you wanted. [...]

Žemės kaliny,
ar nenorėtum ir tu užsiropšti
dangun? Gyvenu
ponios sode. Atleiskite, ponია,
per ilgesį netekau gerų manierų. Nesu
tokia, kokios tikėjotės. [...]

Pirmasis *you* lietuviškajame vertime įgyja papildomą teminį vaidmenį – jis yra įvardijamas kaip „žemės kalinys“. Šioje vietoje matomas aiški perteklinė reikšmės interpretacija – originale esanti hipotetiška erdvinė adresato padėtis (tokį teigimą įgalintų tariamoji nuosaka antroje sakinio dalyje) vertime paverčiama žymėtu adresatu.

„Tu” (pirmojo) ir „ponios” išskyrimas nurodo, kad sakymo adresatas nėra sodininkė. Kitaip sakant, kreipinyje atsiranda dar vienas šalutinis kreipinys, kuris nesutampa su pagrindiniu šio sakymo adresatu. Gyvenimas, savo ruožtu, turi /žmogiškumo/ semą, kas nurodo į kalbėtoją suvokianti savo egzistenciją nebūtinai prilyginamą augimui, kaip kad būtų gėlės atveju. Visgi pastebėtina, kad vertime atsiranda moteriška gramatinė kategorija – „*tokia, kokios tikėjotės*”, nurodanti, kad sakantis *Aš* prisiima moters vaidmenį, o jos adresatas (antrasis *you*) taip pat yra moteris, „ponia”, į kurią yra mandagiai kreipiamasi. Tačiau nėra visiškai aišku, kas būtent šioje vietoje prisiima šiuos žodžius ir kas yra jų adresatas.

Žiūros taškas eilėraščio eigoje atrodo vėl pakinta, kai atsiranda palemono aprašymas:

[...] and now	[...] o tavasis
your grief, a naked stem	gedulas tėra plikas stiebelis,
reaching the porch window.	kurs stiebias link priemenės lango.
And at the end, what? A small blue flower	Ir kuo visa tai baigsis? Lyg žvaigždė
like a star. [...]	išsiskleis gležnutis melsvas žiedas.

Kalbantis *Aš* savo sakymo adresato gedulo eigą prilygina gėlės išvaizdai (figūra „stiebiasi link lango” nurodo į ilgumą, „plikas” į pažeidžiamumą ar tuštumą). Toks žiūrėjimas iš šalies, kuris būtų galima įvardinti ir kaip savęs reflektavimą, nurodo kalbėtoją, kurio adresatas vėlgi yra nežymėtas ir vienaskaitinis („tavasis”). Kitaip tariant, šiame eilėraštyje susipina bent kelių sakytojų sakymai, tačiau vertime atsiradusi gramatinė nuoroda į moteriškosios giminės kalbėtoją šiame tekste atrodo nepagrįsti.

Visgi kituose eilėraščiuose kalbančiajam, išsakančiam save, įvardžiui *Aš* yra priskiriama moteriškoji giminė. Eilėraščio „Trilija” (*Trillium*) vertime kalbančioji prisiima moterišką gramatinę kategoriją, tad panašu, jog sakymas priskiriamas būtent gėlei arba moteriai:

When I woke up, I was in a forest. The dark	Prabudau atsidūrusi girioje. Tamsa
seemed natural, the sky through the pine trees	rodės pirmąkart, danguje virš pušyno
thick with many lights.	tirštėjo šviesuliai.

Trečiame posmelyje atsiranda žiūros skirtis tarp *Aš* ir *Jos*:

Are there souls that need
death's presence, as I require protection?
I think if I speak long enough
I will answer that question, I will see
whatever they see, a ladder
reaching through the firs, whatever
calls them to exchange their lives –

Ar sielos meldžia
mirties prilytėjimo, kaip aš trokštu globos?
Rodos, jei nesiliausiu kalbėjusi,
įminsiu šį klausimą, išvysiu tai,
ką jos regi, – kopėčias,
kylančias eglėšakiais, nugirsiu
šauksmą, kviečiantį išmainyti savo gyvybes –

Lietuviškame vertime *jos*, *regis*, yra anaforiškai susietos su sielomis, meldžiančiomis prilytėjimo. Visgi tai yra iš dalies reikšmės suardymas, nes vertime yra praleidžiamas būtent klausimas apie tų sielų kaip objektų egzistavimą (*Are there souls that need* pažodžiui: „ar yra tokių sielų, kurioms reikia“). Kita vertus, originale tai nebūtinai būtų taisyklė: šioje vietoje galėtų susiliesti ir du žiūros taškai („išvysiu tai,/ ką jos regi“), iš kurių vienas būtų projektuojamas (matysiu, ką mato sielos arba gėlės) ir vienas – realus (kalbantysis, kuris jusliškai suvokia, mato). Kitaip sakant, originalaus teksto analizė leidžia teigti, jog galimai šiame eilėraštyje susipina dviejų sakytojų sakymai.

Ketvirtajame eilėraščio posmelyje atsiranda liepiamoji nuosaka, kuris vertime tampa *pagalvokit*, aiškiai nurodančiu kreipinį į kolektyvinį aktantą:

Think what I understand already.
I woke up ignorant in a forest ;
only a moment ago, I didn't know my voice
if one were given me
would be so full of grief, my sentences
like cries strung together.

Tik pagalvokit, kiek jau perpratau.
Prabudau girioje aptemusia sąmone ;
vos prieš akimirką dar nenutuokiau – mano
balsas,
jei iš vis toki turėjau,
sklidinas gėlos, sakiniai
susipynę it kimūs verksmai.

Think anglų kalboje nurodantis tiek į vienaskaitos, tiek į daugiskaitos antrą asmenį, tad vertėjui nelieka nieko kito, kaip motyvuotai pasirinkti vieną ar kitą gramatinę kategoriją. Pastebėtina, kad vertime praleidžiama tariamoji nuosaka: *if one were given me* („jei toks man būtų duotas“) → „jei iš vis toki turėjau“, *would be so full [...] strung* („būtų sklidinas [...] susipynę“) → „sklidinas [...] susipynę“. Balsas ar verksmas tuomet laikomas duotybe savaime, o ne kaip

objektas (plačiąją prasme) kurį potencialiai galima įgyti. Kitaip sakant, kalbėtojas yra vienareikšmiškai sužmoginamas, nebelieka savęs apmąstymo iš šalies. Šioje vietoje vertime visgi nebelieka aišku, kas tuomet yra sakymo adresatas – ar prieš tai posmelyje įvardintos sielos, ar naujas nežymėtas kolektyvinis adresatas.

Kalbėtojo (ne)apibrėžtumas visgi ne visuomet reiškiasi tik gramatinėmis kategorijomis, tad izotopinių eilėraščio ryšių nustatymas pasitarnauja kaip priemonė kalbėtojams ir sakytojams nustatyti. Pavyzdžiui, pirmasis eilėraščio „Dobilai” (*Clovers*) posmelis išsiskiria iš likusių – jame randama subjektų skirtis tarp kalbančiojo ir to, apie ką jis kalba, tarp *Jie* ir *Mes*:

What is dispersed
among us, which you call
the sign of blessedness
although it is, like us
a weed, a thing
to be rooted out –

Jie pabirę
tarp mūsų,
juos vadinam
palaimos žyme,
nors jie, kaip ir mes,
tėra piktžolės, juos
dera naikinti –

Pastebėtina, kad asmeninis įvardžiai *Jie* ir *juos* atsiranda tik lietuviškame vertime – originalo tekste objektas, apie kurį sako kalbantysis subjektas, yra įvardijamas nežymimaisiais įvardžiais *what* („kas”) ir *which* („kurį”) ir nežymimuoju asmeniniu *it* („tai”). Kitaip sakant, šioje vietoje reikšmė šiek tiek nukrypsta, nes trinaris santykis (*Us-You-It* „Mes-Tu-Tai”) randamas originale yra paverčiamas dvinariu (*Jie-Mes*) vertime. *Jie* ir *Mes* tuo pačiu yra sugretinami, ar net greičiau sulyginami kaip esantys toje pačioje vertikalės vietoje, abiem priskiriamas tas pats teminis piktžolės vaidmuo.

Lietuviškame vertime įvardis *Tu* atsiranda tik antrajame posmelyje ir tai iš karto kelia klausimą, kas įkūnija tą *Tu* ir ar *Tu* pirmame ir antrame originalaus teksto posmeliuose iš viso sutapo. Panašu, kad vertėjas pasirinko interpretuoti, kad juose kalba kitas subjektas. Tai geriausiai atsispindi antrajame ir ketvirtajame šio eilėraščio posmeliuose:

by what logic
do you hoard
a single tendril
of something you want
dead?

nejau
sergėsi
žoles,
kurias trokšti
išrauti?

[...]

[...]

You should be asking
these questions yourself,
not leaving them
to your victims. You should know
that when you swagger among us
I hear two voices speaking,
one your spirit, one
the acts of your hands.

Veikiau užduok
šį klausimą sau,
užuot varginęs juo
savąsias aukas. Žinok,
kai žengi tarp mūsų išpūtęs krūtinę,
išgirstu du balsus prabylant –
kužda tavo dvasia, kyla
tavo ranka.

A single tendril (pažodžiui: „vieną ūselį“), figūra, kuri išverčiama kaip *žoles*, galėtų būti laikoma metaforiška aliuzija į žmogų – augalo ūselis yra naujos gyvybės ir kartu jos trapumo (ūselis visuomet laikosi ant ko nors stabilaus) simbolis, arba, kitaip sakant, „ūselis“ pridėtų /žmogiškumo/ semą ir taip išlaikytų žodžio dviprasmiškumą. *Dead* („miręs“), savo ruožtu, irgi turi /žmogiškumo/ semą, kas yra pakeičiama į /augališkumo/ ar /išišaknijiškumo/ semą turintį „išrauti“. „Žoles“ ir „išrauti“ gana apriboja semantinę interpretacijų lauką, kas tuomet leidžia skaityti tekstą sekant tik viena izotopija. Šiuose posmeliuose *Tu* tampa kreipiniu į žmogų, sodininką, o *Aš* įkūnija antropomorfizuotas augalas, šiuo atveju – dobilai. Kitaip sakant, būtų galima teigti, kad vertime nuo antro stulpelio yra perjungiamas kalbėtojas – iš žmogaus, kuris prilygino save piktžolei pirmame posmelyje, į antropomorfizuotą augalą. Kita vertus, šitaip prarandama potenciali reikšmė, kurią lietuviško vertimo pirmame posmelyje vertėjas pats sukūrė, t. y. kaip žmogaus save suprantančio tik kaip piktžolę žemėje kreipimąsi į dieviškąją instanciją.

Panašiai nutinka ir eilėraštyje „Snieguolės“ (*Snowdrops*) – pasirenkama versti išlaikant gamtinę prabudimo izotopiją:

[...] I didn't expect
to waken again, to feel
in damp **earth** my body
able to respond again, remembering
after so long how to **open** again
in the cold light
of earliest spring –

[...] Nesitikėjau,
kad nubusiu, pajusiu,
kaip **dirvoje** drėgnoj vėl
atsiliepia kūnas, nes prabėgus tiek laiko
prisimenu, kaip moku **pražysti**
šaltoje ankstyvo
pavasario šviesoje –

Open, be pražydimo, kartu turintis ir „atsivėrimo“ kitam ar kažkam reikšmę, šiame eilėraštyje galėtų tapti raktiniu žodžiu, kuris sudvejina sakytoją – jis gali būti augalas arba žmogus. Tačiau visgi šiame eilėraštyje yra svarbus ir kalbančiojo santykis su savo kūnu. Originaliame tekste kūnas yra objektyvuojamas, atskiriamas ir reflektuojamas: *my body able to respond again, remembering / after so long how to open again* (pažodžiui: „mano kūnas vėl gali atsakyti/atsiliepti, prisimindamas po šitiek laiko, kaip vėlei atsiverti“). Kitaip sakant, kūnas suvokiamas kaip automatiškai veikiantis mechanizmas, kurio veikimas yra tarsi užprogramuotas. Toks kalbančiojo atsiskyrimas nuo sėvo kūno susisieja ir su kalbančiojo nustebimu vėl pradėjus jusliškai suvokti (*I didn't expect/ to waken again* „Nesitikėjau,/ kad nubusiu, pajusiu“). Kita vertus, vertime atsivėrimo/prაžydimo veiksmas priskiriamas ne kūnui kaip autonomiškai veikiančiam objektui, o pačiam kalbančiajam – „prisimenu, kaip moku pražysti“. Kitaip tariant, tai iš kūniškos veiklos tampa kognityvine veikla, kas iš esmės kontrastuoja su pasirinkimu nusistatyti kalbėtoją kaip augalą.

Eilėraščiuose pavadinuose gėlių vardais, kitaip nei „maldose“, jau nebegalima vienareikšmiškai kalbėti apie vieną tikslų sakytoją ar jo sakymo adresatą. Eilėraščiuose aptinkamas multi-izotopiškumas rodo, kad sakymo adresatas ir jo adresantas gali kisti priklausomai nuo tam tikrų figūrų išvertimo. Kitaip sakant, priskirti šių eilėraščių kalbą išskirtinai gėlėms būtų neteisinga. Tokios prielaidos laikymasis tuomet iš esmės komplikuoja ir gramatinių giminės kategorijų priskyrimą kalbančiajam, pavyzdžiui, moteriškosios giminės priskyrimą gėlei „Trilijos“ vertime.

Moters žvilgsnis

Jau minėta eilėraščių rinkinyje vyraujanti galių hierarchija (augalas – žmogus – dieviškoji instancija) įgalina įvairiakryptę kreipimosi galimybę, kuri savo ruožtu gali pradėti dubliuotis. Pavyzdžiui, eilėraštyje „Vidurvasaris“ (*Midsummer*) kalbantysis subjektas, prisiimantis kūrėjo teminį vaidmenį, kreipiasi į savo kūriniją:

How can I help you when you all want
different things – sunlight and shadow,
moist darkness, dry heat –

Kaip galiu jums padėti, jei visi trokštat
skirtingų dalykų – saulės šviesos ir šešėlių,
drėgnos tamsos, sauso karščio –

Listen to yourselves, vying with one another –

Paklausykit savęs, vienas su kitu besivaržančių
–

And you wonder
why I despair of you,
you think something could fuse you into a
whole –

Ir jūs stebitės,
kodėl esu jums nusivylusi,
manote, kas nors gali jus sujungti į vieną –

Gamtinių elementų figūros (saulės šviesa, šešėliai, karštis, šaltis) bei gramatinė būdvardžio forma nurodanti moterišką giminę (*nusivylusi*) identifikuoja kalbėtoją kaip moterį, o jos adresatą – augalus, kuri ši pasodinusi. Tačiau paskutiniame posmelyje kalbantysis prisiima vyriškąją gramatinę formą:

Why would I make you if I meant
to limit myself
to the ascendant sign,
the star, the fire, the fury?

Kam būčiau jus **sukūręs**, jei ketinau
apsiriboti tik
kylančiu ženkle,
žvaigžde, ugnimi ir įniršiu?

Šiuo atveju atsiranda kalbėtojo perjungimas – juo tampa dieviškoji instancija, kuri kreipiasi į savo kūriniją, t. y. žmones ar tuos pačius augalus. Kalbėtojo šiame eilėraštyje nežymėtumas originale, panašiai kaip ir jau nagrinėtuose *Dobilai* ar *Snieguolės*, leidžia jį perskaityti skirtingai priklausomai nuo pasirinktos izotopijos – šiuo atveju, kaip moters kreipimasi į gėles arba kaip dieviškosios instancijos kreipimasi į žmones (gamtiniai elementai tuomet įgytų metaforines

reikšmes) arba augaliją. Kita vertus, vertime toks „multi-balsiškumas” egzistuojantis vienu metu nėra išlaikomas, o pasirenkama kalbą eilėraščio pradžioje priskirti moteriai/sodininkei ir kažkuriuo momentu perduoti dieviškajai instancijai, tai indikuojant pasikeitusia gramatine kategorija tik paskutiniame posmelyje.

Žinoma, tai galėtų būti ir viena iš vertėjų strategijų, kurios jie ėmėsi siekiant perteikti būtent tą kelių sakytojų egzistavimo galimybę vienu metu. Tai paaiškintų ir septintame posmelyje vertėjų pasirinkimą versti *being single* į „būti vienatiniam”, būdvardį, kuris yra neatsiejama krikščioniško diskurso dalis. Kita vertus, praleidžiama galimybė *my embodiment* („mano įsikūnijimas”) išversti kaip „mano atvaizdas”, kuris savo turiniu nurodytų į krikščionišką sampratą, kad žmogus tėra Dievo paveikslas, *souls/ fixed like telescope on some/ enlargement of yourselves* (pažodžiui: „sielos,/ nutaikytos it teleskopai,/ išdidina tik jus pačius”) – kaip sielas, kurios atidžiai ieško būdų tapti labiau pakylėtomis, o *the fury* („įniršis”) – susieti su graikų deive Furija (kadangi Glück savo kūryboje nevengia intertekstinių nuorodų į mitologiją, tai nebūtų visiškai svetimos reikšmės įterpimas). Taip būtų išlaikomas teksto koherentiškumas ir tolydus perėjimas tarp kalbėtojų. Ir visgi, panašu, kad jei ir buvo tokia vertėjų intencija, ji ne visiškai pasiteisino.

Glück kūryboje, kaip jau minėta, neretai aptinkama ir meilės tematika. Nors šiame rinkinyje ir vyrauja dialogai tarp sodininko, gėlių ir dieviškosios instancijos, galima aptikti ir moters-vyro santykio pėdsakų. Šioje vietoje būtų vėl galima grįžti prie nežymėto vyro, kurio kaip galimo adresato egzistavimą buvo kalbama nagrinėjant „Aušrines” ir „Vakarines”. Vienas iš eilėraščių, kuriame nėra aiškių sakytoją konstruojančių detalių, yra „Vasaros pabaiga”:

After all the things occurred to me,
the void occurred to me.

Po to, kai man nutiko visi dalykai,
man nutiko tuštuma.

There is a limit
to the pleasure I had in form –

Yra ribos tam malonumui,
kurį patyriau būdamas forma –

I am not like you in this,
I have no release in another body,

Aš ne toks kaip jūs,
aš neišsilaisvinu kitame kūne,

I have no need
of shelter outside myself –

My poor inspired
creation, you are
distraction, finally,
mere curtailment; you are
too little like me in the end
to please me.
[...]

Man nereikia
prieglobsčio už savo ribų –

Mano vargše įkvėpta
kūrinija, jūs esat
pramoga, o galiausiai
tik apribojimas; jūs per menkai
man primenat mane,
kad man įtiktumėt.
[...]

Šio eilėraščio turinio kontekste tai galėtų būti dieviškosios instancijos kreipimasis į žmones – kreipinys „mano <...> kūrinija” aiškiai nurodo, kad kalba kūrėjas, kuris kreipiasi į tai, ką jis sukūrė, savo kūriniją. Tačiau labai svarbu čia pabrėžti žodį *jis* – eilėraštyje esančios gramatinės kategorijos („Aš ne *toks* kaip jūs”) nurodo į kalbėtoją vyrą. Toks lyties priskyrimas dieviškajai instancijai atrodo problemiškas (pagrįstas tik mūsų vyraujančia kultūrine samprata), bet svarbu, kad taip nėra išlaikomas sakytojo neapibrėžtumas. Kita vertus, tai galėtų būti ir sodininko kreipimasis į augalus. Kitaip sakant, šio vertimo pagrindas – hierarchinis galių pasiskirstymas, kai aukštesnioji jėga kreipiasi į žemesniąją, o eilėraščio turinys atskleidžia pirmosios viršenybę bei kitos primityvumą – išliktų toks pats, bet kita vertus, kistų įtampos zonos: tarp apačios (gėlės buvimo erdvės) ir vidurio (žmogaus buvimo erdvės) bei tarp vidurio ir viršaus (dieviškosios instancijos buvimo erdvės). Kita vertus, kalbančiojo subjekto galios adresato atžvilgiu šiame konkrečiame eilėraštyje nebūtinai turi būti vertikalios. Pavadinime esantis žodis *pabaiga* (ir ne bet ko, o šilumos, gyvybės, žydėjimo ir klestėjimo semą turinčios *vasaros*) iš karto nurodo į kažko gražaus pabaigą, kas nebūtinai kviečia sekti religine arba gamtos/sodininkystės izotopija. Eilėraščių galima perskaityti ir kaip moters kreipimąsi į vyrą – tai įgalintų tiek kitą adresantą (kūrėjas → moteris), tiek adresatą (kūriniai → vyrai):

Kai viską supratau,
į galvą atėjo tuštuma.

Yra ribos tam tikram malonumui,
kurį patyriau kūnu –

Aš ne tokia kaip tu,
Man nereikia išsilieti kitame kūne,

Man nereikia
prieglobsčio už savo kūno ribų –

Mano vargše įaistrinta
būtybe, esat
pramoga, o galiausiai,
paprastas apribojimas; esi
per daug skirtingas,
kad mane patenkintum.
[...] ⁶⁸

Tokiu atveju vertikalus galių santykis, taptų horizontaliu – kalbančioji nurodo į vyro ir moters skirtumus, bet nelaiko savęs morališkai aukštesne būtybe. Išlaikytas kūniškumo matmuo nebenurodo į abstrakčios materijos ir fizinio žmogaus kūno skirtumus, bet į vyro ir moters fizinius skirtumus. Tokios kelios vertimo galimybės yra neišvengiamos ir dėl žodžių daugiareikšmiškumo – labai retai kada žodis kitoje kalboje jie turi tik vieną fiksuotą ekvivalentą. Šiuo atveju *occur* gali reikšti ir „nutikti“, kaip pirmame vertime, ir „ateiti į galvą/suprasti“, *release* – „išsilaisvinti“ ir „išsilieti“, *creation* – „kūrinija“ ir „būtybė“, ir t. t. Remiantis Designifikacijos sistematika, tai būtų neišbaigta reikšmės interpretacija, tačiau realistiškai šias dvi skirtingas kalbėtojų izotopijas suderinti į vieną kažį ar būtų įmanoma.

Meilės turinių egzistavimą šiame rinkinyje patvirtintų ir eilėraštis „Sodas“ (*The Garden*). Jame kalbantysis subjektas pasakoja apie jauną porą, kuri sodina žirnius. Erdvinės nuorodos „vos išgaliu ir pažiūrėti“ ir „pažvelk“ nurodo mažą fizinį nuotolį kalbančiojo subjekto ir jo adresato tarp ir tų, apie kuriuos pasakojama. Visgi pastebėtina, kad aptinkamas patirties susitapatinimas („Darssyk to nekartočiau“ nurodo į kalbėtojo asmeninę patirtį) ir kritiškas jos vertinimas („Jie nemato savęs,/ [...] pradėjusių gyvenimą be prošvaisčių“, „o jiedu mano/ esą laisvi nepastebėti/ šio liūdesio“). Kalbantysis subjektas panašu labiau tapatinasi su moterimi – nors ir aprašomi abiejų jų daromo darbo vertinimai/požiūriai („Ji nori sustoti,/ jis nori eiti iki galo“), kalbantysis subjektas įreikšmina tik moters judesius („ji skelbia paliaubas,/ jo skruostą

⁶⁸ Išversta mano – D. S.

glostydama pirštais”, „jos ranka, toldama nuo jo veido,/ brėžia netekties mostą”). Kitaip sakant, kalbantysis subjektas jusliškai suvokia, t. y. *mato* poros veiksmus, ir, kognityviškai įreikšminęs judesius ar projektuodamas savo asmeninę patirtį, nusprendžia, kas laukia poros, t. y. disforiškas santykis.

Matymo ir prievartos turiniai pasikartoja ir kitame tekste. Eilėraščio „Pavasario sniegas” (*Spring Snow*) vertime panašiai neišlaikomas sakytojo neapibrėžtumas, sakymą priskiriant dieviškajai instancijai ir aplenkiant potencialią aistros, ar net trauminės patirties, izotopiją. Originaliame tekste vyrauja į *žiūrėjimą* nurodančios figūros – kvietimas pažiūrėti į dangų (*Look at the night sky* „Pažvelk į nakties dangų”), langas (*I'm here with you, at the window, / watching you react* „Aš greta, prie lango/ stebiu tavo atsaką”). Būtent pastaroji figūra šiame eilėraštyje tampa svarbiausiu reikšminiu vienetu – jis tampa vieta, kurioje apsprendžiamas kalbėtojas. Langas, panašiai kaip ir durys, gali būti laikomas tarpine erdve, slenksčiu, jungiančiu dvi esmiškai skirtingas erdves (išorę ir vidų), arba gali būti laikomas ir į veidrodį panašia figūra, t. y. rodančia atspindį to, kuris stovi prie lango ir kuris kalba. Žiūrėjimas į naktinį dangų ir buvimas prie lango suponuoja, kad kalbantysis yra vidinėje erdvėje. Tačiau lietuviškajame vertime visgi panašu, kad šis vizualumas nėra išlaikomas – rodymas (*shown*) virsta sakymu (*Tariau*):

You can close your eyes now.

I have heard your cries, and cries before yours,
and demand behind them.

**I have shown you what you want:
not belief, but capitulation
to authority, which depends on violence.**

Jau gali užsimerkti.

Girdėjau tave šaukiant, girdėjau, kaip prieš tai
šaukė kiti,

girdėjau įnorius, kirbančius kitapus šauksmo.

Tariau tau: ne tikėti geidi,

bet lenktis valdovui,

jėga parklupdytas.

Matomas ryškus galios arba aktantinio vaidmens kalbėtojui priskyrimas: dieviškosios instancijos kalbėtojo atveju, jis yra lėmėjas, kuris pasako, ko atlikėjas turi norėti – ne tikėti, o lenktis valdovui ir paklusti. Vizualumo išlaikymo atveju, kalbantysis taptų tuo, kuris duoda (arba parodo) savo adresatui tai, ko šis norėjo – ne pasitikėjimą, o paklusnumą valdžiai (autoritetui?), kuri pagrįsta smurtu. Kitaip sakant, kalbantysis ar, greičiau, jo elgesys būtų suprantami kaip vertės objektai adresato naratyviniame plane.

Šie eilėraščiai – bene komplikuočiausi bandant nustatyti sakytojus ir jų sakymo adresatus. Jei „maldose” bei „gėlėse” dar buvo išlaikomas vertikalus galių santykis, likusiuose eilėraščiuose panašu, kad jis gali būti ir suardomas. Visgi lietuviškuose vertimuose tai nėra itin atskleidžiama – panašu, kad vertėjai dažniau pasirinko kalbėjimą priskirti dieviškajai instancijai. Įdomu ir tai, kad, atrodo, retai beįveiklinama ir autobiografijos izotopija, kas galėtų būti moteriško žvilgsnio pražiūrėjimo priežastimi.

THE WILD IRIS IR LAUKINIS VILKDALGIS

Nors prancūziškoji semiotikos mokykla ir neapmąstė neišverčiamumo klausimo, negalima teigti, kad jis nekyla verčiant iš vienos natūraliosios kalbos į kitą, o juo labiau verčiant dukart kuoduotą meninį tekstą. Išreikštos reikšmės pakartotinis išreiškimas yra itin komplikauta procedūra, kurios rezultatas niekuomet nebus tas pats reikšminis visetas kaip kad pirminiame tekste. Apie reikšminių pokyčių priežastis kalbėti visgi labiau pasitarnauja kultūros arba Lotmano semiotika.

Sudėtinguose ir painiuose kalbėjimo aktuose bene labiausiai išsiskiria vertimuose vyraujantis vyriškas dieviškosios instancijos balsas. Analizėje minėtosios religijos – judaizmas ir krikščionybė – ir kreipiniai „tėve” atrodo tarsi, viena vertus, suteikia vertėjams skaitymo gaires, ir, kita vertus, paverčia dieviškąją instanciją mums pažįstama, sutapatindama su mums įprasta dievo vyro arba Dievo Tėvo figūra. Tačiau tai kelia klausimą: kokią reikšmę sukuria vyriška figūra moteriškame sode? Ir net ne bet kokia, o aukščiausia galios santykių hierarchijoje, dieviška figūra. Eilėraščiuose „Vasaros pabaiga” (*End of Summer*) ir „Pavasario sniegas” (*Spring Snow*) atsirandantis menkinantis ar net pašaipus tonas kreipiantis į moterį, tuomet konstruotų tironiško vyro-dievo paveikslą, kas iš esmės kontrastuotų su biologinio tėvo, kuris galimai tampa sakymo adresatu kai kuriose „maldose”, paveikslu.

Čia svarbi ir kita kultūrinė prielaida, kad šio diskurso autorius yra moteris – vyriškumo ir moteriškumo santykis iškyla ne tik rinkinio, kaip teksto, ribose. Galima kelti ir prielaida, kad tam įtakos turi ir rinkinio į lietuvių kalbą vertėjai. Kaip minėtieji kultūrų mediatoriai, jie yra

atsakingi už informacijos perkodavimą ir perdavimą. Tačiau svarbu pažymėti, kad vertėjai yra ne tik gyvenamosios kultūros ar bendros semiosferos dalis, bet ir kartu yra individualios kultūrinės sferos. Kitaip sakant, vertėjas yra priklausomas nuo savo kultūrinių kompetencijų, patirties ir aksiologinių verčių. Šiuo atveju galbūt būtų galima kalbėti ir apie lyties kultūrinių skirtumų susidūrimą. Glück sukurtos moteriškumo apraiškos nebūtinai gali būti pažįstamos vertėjams vyrams, kas teksto perkodavime tuomet tiesiog yra nevalingai pražiūrima.

Tobulai ekvivalentiškas eilėraščio vertimas į kitą kalbą būtų toks, kurio visos jo interpretacijos ir variantai būtų randami viename tekste. Tai, žinoma, yra utopija, kurios pasiekti neįmanoma – dvi ekvivalenčios natūraliosios kalbos, o ir kartu tuomet kultūros, neegzistuoja. Rinkinio vertimo analizė leidžia daryti išvadą, kad ištirti eilėraščių vertimai yra variantai, viena iš interpretacijos galimybių. Vertėjai pasirenka, kam duoti balsą, priskirdami gramatinės kategorijas pasako skaitytojui, ką laikyti kalbančiuoju subjektus, kas slypi už nežymėto *Aš* ir, atitinkamai, už *Tu*, kurie lietuvių kalboje kartais tampa vienaskaitiniais, o kartais daugiskaitiniais sakymo adresatais (neskaitant tų atvejų, kuriais konkrečiame tekste yra daugiau nuorodų į adresato vienatiškumą ar kolektyviškumą). Jei vertėjai vis dėl to išlaiko įvardžių nežymėtumą, tuomet gali išsiduoti versdami teksto figūras – daugiareikšmius žodžius, kurie originalo kalba nenurodo tikslaus kalbėtojo ar jo egzistavimo erdvės, tačiau vertimuose jau susijungia į vieną izotopiją. Kitaip tariant, *Laukinis vilkdalgis* tėra viena iš galimų Louise'ės Glück *The Wild Iris* interpretacijų ir kartu autonomiškas, naujas tekstų rinkinys, nes atgalinio vertimo atveju kalbantieji subjektai ir/arba jų sakymo adresatai ne visuomet sutaptų su (ne)numatytais originaliame tekste.

IŠVADOS

Louise'ės Glück poezijos rinkinio vertimo į lietuvių kalbą analizė parodė, kad semiotiniai instrumentai iš tiesų labai pasitarnauja bandant įvertinti originalaus ir verstinio teksto santykį. Nuoseklus reikšmių susidarymo tyrimas prieš pradėdant versti tekstą tikėtina būtų puikus būdas nusistatyti svarbiausius reikšminius santykius, kurie privalo būti išreikšti kitu kodu, t. y. kalba, tam, kad išlaikytų kuo artimesnį turinį naujame tekste arba vertime. Kita

vertus, nors prancūziškoji semiotikos mokykla ir pasiūlo praktišką prieigą prie teksto, meninio teksto vertimas kaip praktika ir jo rezultatas nėra apmąstomas. Kitaip sakant, tarpkodinis ar tarpkalbinis ekvivalentiškumas nėra kvestionuojamas, o laikomas tiesiog reikšmės egzistavimo sąlyga. Tai lemia, kad reikšmės pokyčio interpretacijai bei paaiškinimui reikia remtis kita, t. y. Tartu, semiotikos mokykla. Žinoma, šiame darbe buvo taikomos tik europietiškosios semiotikos teorijos, tad analizė pasitelkiant amerikietišką Charleso S. Peirce'o ženklų teoriją galbūt pasiūlytų kiek kitokius rezultatus.

Šiame darbe buvo atliekamas tik vieno – pasakyto sakymo – aspekto tyrimas, siekiant nustatyti kaip vertimuose buvo (ne)išlaikyti kalbančiojo subjekto ir jo sakymo adresato nežymėtumai. Analizė parodė, kad vertėjai iš dalies pasidavė literatūrinėje kritikoje nustatytam kalbėtojų suskirstymui į augalus, žmogų/sodininką ir dievišką instanciją pagal eilėraščių pavadinimus. To rezultatas neretais atvejais tuomet tapo eilėraščio išvertimas perkeliant tik vieną iš dviejų (ar net daugiau) galimų izotopijų. Vertimuose taip pat pasitaikė naujų kalbančiųjų subjektų įvedimo (kurie ne visuomet pasirodė pagrįsti) atvejų ir, kita vertus, kai kur iš viso buvo pražiūrimi potencialūs sakymo adresantai (kalbėtoja – moteris) ir šio adresatai (nežymėto vyro – romantinio objekto).

Glück eilėraščių kompleksiskumas visgi pareikalautų daugiau semiotinių analizių bandant įvertinti originalaus ir verstinio tekstų santykį. Pavyzdžiui, pritaikyti Öztürk Kasar pasiūlytą Designifikacijos sistematiką tiriant metaforų perkėlimą – dar vieną vertimo teorijose plačiai tiriamą reikšminių santykių pokytį. Bene tiksliausias vertinimo rodiklis būtų abiejų – originalaus ir verstinio – tekstų pilna semiotinė analizė, ištiriant diskursyvinį, naratyvinį bei gilųjį-semantinį lygmenis. Tai iš esmės atskleistų pamatinių poetinio teksto reikšmių (ne)išlaikymą ir leistų palyginti izotopinių ryšių santykį.

ŠALTINIAI

Literatūros sąrašas

1. Benveniste, Émile, *Problems in General Linguistics*, Coral Gables, FL: University of Miami Press, 1971.
2. Burt, Stephanie, „The Nervous Rose”, *Times Literary Supplement*: <https://www.the-tls.co.uk/articles/wild-iris-louise-gluck-book-review/> (žiūrėta 2022-05-10).
3. Daniele Monticelli, „Borders and Translations: Revisiting Juri Lotman’s Semiosphere”, *Semiotica*, 230, 2019, p. 389-406.
4. Desjardins, Renée, „Semiotics”, in: *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*, (ed.) M. Baker & G. Sladanha, London and New York: Routledge, 2020, p. 514-518.
5. Fiorin, José Luiz, „Two concepts of enunciation”, *Semiotica*, 219, 2017, p. 257-271.
6. Fontanille, Jacques, „Greimo semiotika: *ilgalaikis mokslinis projektas*“, iš prancūzų k. vertė Kęstutis Nastopka, *Semiotika*, 13, 2017, p. 13-25.
7. Glück, Louise, *Laukinis vilkdalgis*, iš anglų k. vertė Marius Burokas ir Dominykas Norkūnas, Vilnius: Baltos lankos, 2021.
8. Gregson, Linda, „The Sower against Gardens”, *The Kenyon Review*, Vol. 23, No. 1, 2001, p. 115-133.
9. Greimas, A. J. & J. Courtés, *Semiotics and Language: An Analytical Dictionary*, translated by L. Crist, D. Patte, J. Lee, E. McMahon II, G. Phillips and M. Rengstorf. Bloomington: Indiana University Press, 1982.
10. Hasyim, Muhammad, Prasuri Kuswarini & Andi Kaharuddin, „Semiotic Model for Equivalence and Non-Equivalence in Translation”, *Humanities & Social Sciences Reviews*, Vol. 8, No. 3, 2020, p. 381-391.
11. Jakobson, Roman, „On Linguistic Aspects of Translation”, in: *On Translation*, (ed.) R. A. Brower, Cambridge and Massachusetts: Harvard University Press, 1959, p. 232–239.
12. Kasar, Öztürk & Didiem Tuna, „Shakespeare in Three Languages: Reading and Analyzing Sonnet 130 and its Translations in the Light of Semiotics”, *International Journal of Languages’ Education and Teaching*, 5 (1), 2017, p. 170-181.

13. Kasar, Öztürk cituojama Mesut Kuleli, „Coquet’s “Theory of instances of enunciation” in the analysis of *Othello* from the perspective of semiotics of translation”, *Journal of Language and Linguistic Studies*, 17 (special Issue 1), 2021, p. 89-108.
14. Kelly, Louise G. „History of Translation”, in: *Concise History of the Language Sciences: from the Sumerians to the Cognitivists*, (ed.) E. F. K. Koerner & R. E. Asher, Oxford: Pergamon, 1995, p. 419-430.
15. Kharbouch, Ahmed. „Diskursas ir jo subjektas”, *Greimas: Asmuo ir idėjos*, 2, suadrė Arūnas Sverdiolas, Vilnius: Baltos lankos, 2018, p. 507-531.
16. Kourdis, Evangelos, „Semantic Isotopies in Interlingual Translation: Towards a Cultural Approach”, *Gramma: Journal of Theory and Criticism*, Vol. 20, 2012, p. 105-116.
17. Kourdis, Evangelos, „Semiotics of translation: An Interdisciplinary Approach to Translation”, in: *International Handbook of Semiotics*, (ed.) Peter Pericles Trifonas, 2015, Dordrecht, Heidelberg New York, London: Springer, p. 303-321.
18. Lawrence, Venuti, *The Translator’s Invisibility: A History of Translation*, London and New York: Routledge, 1995.
19. Loogus, Terje, „Culture-related Decision Conflicts in The Translation process”, *Sign System Studies*, vol. 40 (3/4), 2012, p. 369-384.
20. Lotman, Jurij, *Culture and Explosion*, Berlin: Mouton de Gruyter, 2009.
21. Lotman, Jurij, *Kultūros semiotika*, sud. Arūnas Sverdiolas, iš rusų k. vertė Donata Mitaitė, Vilnius: Baltos lankos, 2004.
22. Monticelli, Daniele, „Challenging Identity: Lotman’s “Translation of The Untranslatable” and Derrida’s *Difference*”, *Sign System Studies*, vol. 40(3/4), 2012, p. 319-339.
23. Morris, Daniel, *The Poetry of Louise Glück: A Thematic Introduction*, Columbia and London: University of Missouri Press, 2006.
24. Mudersbach, Klaus & Heidrun Gerzymisch-Arbogast, „Isotopy and Translation”, in *Translator and Interpreter Training and Foreign Language Pedagogy*, (ed.) Peter W. Krawutschke, Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2008, p. 147-171.
25. Nastopka, Kęstutis, „Sakymo instancija”, *Žmogus ir žodis*, 2007, p. 5-11.
26. Nastopka, Kęstutis, *Literatūros semiotika*, Vilnius: Baltos lankos, 2010.

27. Nastopka, Kęstutis, „Semiotika“, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*: <https://www.vle.lt/straipsnis/semiotika/> (žiūrėta 2022-05-07).
28. Pažūsis, Lionginas, „Poezija yra ir išverčiama, ir neišverčiama“, interviu su dr. Deimante Veličkienė, *Metai*, Nr. 10, 2016, <https://www.zurnalasmetai.lt/?p=1389>.
29. Rabatel, Alain, „A Brief Introduction to and Enunciative Approach to Point of View“, in: *Point of view, perspective, and focalization: modeling mediation in narrative*, (ed.) P. Hühn, W. Schmid & J. Schönert, Berlin, New York: Walter De Gruyter, 2009, p. 79-99.
30. Robinson, Peter, *Poetry and Translation: The Art of the Impossible*, Liverpool: Liverpool University Press, 2010.
31. Spiegelman, Willard, „“Are You Talking to Me?”: Speaker and Audience in Louise Glück's *The Wild Iris*“, *Literature Compass*, 2, 2005, p. 1-6.
32. Užgiris, Rimas, „Unexpected Laureate: Louise Glück in Lithuanian“, *Vertimo studijos*, vol. 13, 2020, p. 89-109.
33. Venclova, Tomas, „Agnostikas su tikėjimo potencialu. Poetas Tomas Venclova atsako į rašytojos Jurgos Ivanauskaitės klausimus“, *Šiaurės Atėnai*, 2005 m. kovas, <http://www.tekstai.lt/tekstai-apie-tekstus/108-v/2493-agnostikas-su-tikejimo-potencialu-poetas-tomas-venclova-atsako-i-rasytojos-jurgos-ivanauskaites-klausimus>
34. Venclova, Tomas, „Dvi poetinio vertimo mokyklos“, *Aidai*, Nr. 6, 1981, https://www.aidai.eu/index.php?option=com_content&view=article&id=7527:mi&catid=411:6-lapkritis-gruodis&Itemid=466

Internetiniai šaltiniai

1. *Avantekstas*, <http://www.avantekstas.flf.vu.lt/lt/generatyvinis+takas>, <http://www.avantekstas.flf.vu.lt/lt/atjungimas> (žiūrėta 2022-05-09)
2. Britannica, <https://www.britannica.com/topic/vespers>, <https://www.britannica.com/topic/divine-office#ref196356> (žiūrėta 2022-05-08)
3. *Kwintessential*, <https://www.kwintessential.co.uk/blog/general-interest/the-history-of-translation> (žiūrėta 2022-01-09)
4. *Lietuvių kalbos žodynas*, <https://www.lietuviuzodynas.lt/zodynas/Versti> (žiūrėta 2022-01-05)

5. *Lietuvos rašytojų sąjunga*, <https://rasytojai.lt/rasytojai/burokas-marius/>,
<https://rasytojai.lt/vertejas-poetas-dominykas-norkunas-kartais-eilerascio-eilute-tampa-pokalbio-su-kitu-zmogumi-eilute/> (žiūrėta 2022-05-04)
6. *Online Etymology Dictionary*,
https://www.etymonline.com/word/translate#etymonline_v_16887 (žiūrėta 2022-01-05)
7. *The Nobel Prize*, <https://www.nobelprize.org/prizes/literature/2020/gluck/facts/>
(žiūrėta 2022-04-30)

Summary

Semiotics and Translation studies are two interdisciplinary fields that can serve in each other's practices. Perhaps the most controversial scientific issue is the translation of poetry, which, because of its highly concentrated form and content, makes it difficult to transfer the information of an artistic text into another natural language. This paper proposes the use of semiotic concepts and analytical tools as a method of examining the result of translation, i.e. the transfer of meaning, and at the same time as a way of facilitating the translation process. The object of this analysis is Louise Glück's poetry collection *The Wild Iris*, which was translated into Lithuanian by Marius Burokas and Dominykas Norkūnas. Literary criticism of this collection has shown that there is no consensus on the predominant speakers in the collection, so this paper comparatively analyses the representation of speaker in the original and translated languages. Reading horizontally, the poems that best illustrate the problem of the representation of speaker were selected for analysis. The analysis of pronouns, grammatical categories and points of view is based on the tools of the French school of semiotics, which allow the identification and comparison of the isotopies of meaning and the distribution of actant roles. The Systematics of Designification developed by Öztürk Kasar is used to evaluate the translation of the individual figures in the text. Yuri Lotman's cultural theory is used for the interpretation of the (non-)transference and addition of meanings, which allows us to make cultural assumptions about the translators' chosen translation strategies. The analysis of the translations revealed that the translators were only partially successful in preserving the indeterminacy of the subject of speaking in the translated text – often only one of the several potential isotopies present in the original text is retained in the translations.